

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS TEZİ

VAN GÖLÜ HAVZASI SERAMİKLERİNDE
KULLANILAN MOTİFLER VE BEYALAR

SAİM KARTAL

RESİM
ANASANAT DALI

HAZİRAN 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANAT DALI

VAN GÖLÜ HAVZASI SERAMİKLERİNDE
KULLANILAN MOTİFLER VE BOYALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAİM KARTAL

VAN-2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANAT DALI

VAN GÖLÜ HAVZASI SERAMİKLERİNDE
KULLANILAN MOTİFLER VE BOYALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SAİM KARTAL

DANIŞMAN
DOÇ.DR. NURTAÇ ÇAKAR

VAN-2024

KABUL VE ONAY

SAİM KARTAL tarafından hazırlanan “VAN GÖLÜ HAVZASI SERAMİKLERİNDE KULLANILAN MOTİFLER VE BOYALAR” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Doç. Dr. Nurtaç ÇAKAR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Resim Anasanat Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	.....
Başkan: Doç. Dr. Mehmet GÖKTEPE Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Resim Anasanat Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	.....
Üye: Doç. Dr. Hikmet Serdar MUTLU Malatya İnönü Üniversitesi, Seramik Bölümü Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	.....
Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	.....
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	.....
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	.....
Tez Savunma Tarihi:	10/06/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. ..... Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (10.06.2024)

Saim KARTAL

Yüksek Lisans Tezi

SAİM KARTAL

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran 2024

VAN GÖLÜ HAVZASI SERAMİKLERİNDE KULLANILAN MOTİFLER VE BOYALAR

ÖZET

Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte kilin şekillendirilerek ürüne dönüşmesi, insanlığın tarihsel sürecinde gerçekleşen önemli aşamalardan biri olarak gösterilmektedir. Geçmiş toplumların yaşam biçimini temsil eden ve onlar hakkında ipuçları elde edeceğimiz izler, günümüze kısmen sağlam gelmiş kalıntılarda gizlidir. Bu izlerin büyük bir kısmı Urartu medeniyetine ait olmak üzere Van Gölü Havzası'ndadır. Van Gölü Havzası, tarihi zengin ve kültürel görünümüyle dikkat çeken bir bölgedir. Bu bölge, tarih boyunca farklı uygarlıkların etkisi altında kalmış ve çeşitli kültürel dokulara ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgede yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan çanak çömlekler, araştırmacılar için tarihsel süreç hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardır. Bu kalıntı ve buluntular geçmişten günümüze ulaşan önemli bir sanat eseri ve kültürel ifadedir. Van Gölü Havzası'nda bulunan çanak çömlekler, bu zengin yapının önemli bir parçasını oluşturur. Bu çanak çömleklerin yüzeylerinde kullanılan boya ve motifler; döneme, kültüre ve çömleğin üretildiği topluma bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ayrıca, bu bölgede yaşamış halkaların çanak çömleklerinde kullanılan motifler ve boyalar, o toplumunun sembollerini ve estetik anlayışını yansıtmaktadır.

Van Gölü havzasında ortaya çıkan çanak çömlekler, farklı dönemlerde yaşamış uygarlıkların sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yaşamlarına ilişkin ipuçlarını, dönemine göre çanak çömleklerde kullanılan motif ve boyalarda el vermektedir. Ancak arkeolojik çalışmaların çoğu Orta Demir Çağı'na denk gelen Urartu uygarlığına yoğunlaştığından ve genelde seramiklerin tipolojisi üzerinde durulduğundan Urartu öncesi ve sonrası buluntular bu anlamda akademik kaynaklarda yeterince yer bulamamıştır. Bu çalışmada, Van Gölü Havzası'nın prehistorik dönemlerine tarihlenen çanak çömlek üretiminde, kullanılan boyalar ve motifler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Motif, Boya, Havzası, Kalkolitik, Çağ, Çanak

Sayfa Sayısı: ix + 83

Danışman: Doç. Dr. Nurtaç ÇAKAR

M. Sc. Thesis

SAİM KARTAL

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNİVERSİTY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

April, 2024

**MOTIF AND COLORS USED IN THE
VAN LAKE BASIN CERAMICS**

ABSTRACT

With the transition to sedentary life, the shaping of clay into a product is presented as one of the important stages in the historical process of humankind. In the partially intact remains, hidden traces now represent the way of life of past societies, providing valuable clues. Most of these traces belong to the Urartian civilization and are in the Lake Van Basin. The Lake Van Basin is a region that attracts attention due to its rich history and cultural significance. This region has been influenced by different civilizations throughout history and has hosted various cultural structures. The pottery unearthed during the excavations in this region serves as one of the most important sources for researchers to shed light on the historical process. These remains and findings are significant works of art and cultural expressions from the past to the present. The pottery found in the Lake Van Basin plays an integral role in this rich cultural heritage. The colors and motifs used on the surfaces of this pottery vary according to the era, culture, and society in which it was created. In addition, the symbols and aesthetics of this society are reflected in the motifs and colours used in the pottery of the people who lived in this region.

The pottery from the Lake Van basin, through the motifs and dyes used in the pottery from different periods, provides clues to the social, cultural, economic and religious life of the civilisations that lived there. However, since most archaeological studies focus on the Urartian civilization, coinciding with the Middle Iron Age, and generally concentrate on the typology of goods, pre- and post-Urartu finds have not found enough space in academic sources in this sense. This study discusses the development of pottery production, the dyes used, and the motifs from the prehistoric period of the Van Lake Basin.

Keywords: Motif, Color, Basin, Chalcolithic, Age, Pottery

Quantity of Page: ix + 83

Supervisor: Doç. Dr. Nurtaç ÇAKAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GÖRSEL DİZİN.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Amacı Kapsamı ve Niteliği	1
B. Metot ve Yöntem	2
1. KALKOLİTİK ÇAĞ	3
1.2 Kalkolitik Çağ Seramikleri Tipolojisi:	3
2. ERKEN TUNÇ ÇAĞI (İLK TUNÇ ÇAĞI)	16
2.1. Erken Tunç Çağı Seramikleri Tipolojisi.....	17
3. ORTA TUNÇ ÇAĞI	27
3.1. Orta Tunç Çağı Seramikleri Tipolojisi	28
4. SON TUNÇ ÇAĞI (ERKEN DEMİR ÇAĞ)	54
4.1. Son Tunç/Erken Demir Çağı Seramikleri Tipolojisi	55
5. URARTU	66
5.1 Kullanılan Malzemelere Göre Urartu Seramiklerin Sınıflandırılması.....	67
5.1.1 Kırmızı Hamurlu Seramikler	67
5.1.2 Pembe-Kiremit Hamurlu Seramikler	68
5.1.3 Devetüyü-Krem Astarlı Seramikler	68
5.1.4 Kahve Astarlı Seramikler	69
5.2 Urartu Seramikleri Tipolojisi:	70
5.2.1 Seramik Türleri ve Özellikleri:	70
6. SONUÇ	81
KAYNAKÇA	83
ÖZGEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu tez çalışmasında kullanılan simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

b.

bkn.

Cm

Doç.

Dr.

Prof.

T.C.

TDK

vb.

vd.

yy.

Açıklamaları

Baskı / Basım

Bakınız

Santimetre

Doçent

Doktor

Profesör

Türkiye Cumhuriyeti

Türk Dil Kurumu

Ve Benzeri

Ve Diğeri/ Diğerleri

Yüzyıl/ Yüzyıllar

GÖRSEL DİZİN

Görsel

Sayfa

Görsel 1. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	5
Görsel 2. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	6
Görsel 3. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	7
Görsel 4. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	8
Görsel 5. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	9
Görsel 6. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	10
Görsel 7. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	11
Görsel 8. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	12
Görsel 9. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	13
Görsel 10. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	14
Görsel 11. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi	Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR.....	15
Görsel 12. a, b. Erken Tunç Çağı Van Müzesi.	Fotoğraf ve Çizim: Saim KARTAL.....	18
Görsel 13. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	19
Görsel 14. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	20
Görsel 15. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	21
Görsel 16. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	22
Görsel 17. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	23
Görsel 18. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	24
Görsel 19. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	25
Görsel 20. Erken Demir Çağ, Van Müzesi	Fotoğraf: Saim KARTAL	26
Görsel 21. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	30
Görsel 22. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	31
Görsel 23. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	32
Görsel 24. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	33
Görsel 25. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	34
Görsel 26. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	35
Görsel 27. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	36
Görsel 28. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	37
Görsel 29. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	38
Görsel 30. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	39
Görsel 31. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	40
Görsel 32. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	41
Görsel 33. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	42
Görsel 34. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	43
Görsel 35. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	44
Görsel 36. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	45
Görsel 37. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	46
Görsel 38. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	47
Görsel 39. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	48
Görsel 40. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	49
Görsel 41. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	50
Görsel 42. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	51
Görsel 43. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	52
Görsel 44. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi	Fotoğraf Saim KARTAL.....	53

Görsel 45. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	56
Görsel 46. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	57
Görsel 47. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	58
Görsel 48. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	59
Görsel 49. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	60
Görsel 50. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	61
Görsel 51. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	62
Görsel 52. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	63
Görsel 53. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	64
Görsel 54. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	65
Görsel 55. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	72
Görsel 56. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	73
Görsel 57. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	74
Görsel 58. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	75
Görsel 59. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	76
Görsel 60. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	77
Görsel 61. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	78
Görsel 62. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	79
Görsel 63. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL.....	80

ÖNSÖZ

Çanak çömlek buluntularının üretildiği yerin ve toplumun yaşam biçimi ile ilişkisi olduğu kabul edilirse, çanak çömleğin üretim biçimi ve teknolojisi, kullanılan boyalar, uygulanan motifler bize antik toplumların kültürel yapısı ile doğrudan bağlantılı olduğunu gösterecektir. Bu çalışmada Van Gölü Havzası'nda yaşamış toplumların, prehistorik dönemlerine tarihlenen çanak çömlek üretiminde kullanılan malzemeler bezeme teknikleri, kronolojik olarak görsellerle ele alınacaktır.

Van gölü havzasında ele geçirilmiş çanak çömlek buluntularında kullanılan malzeme, astarlar, motifler ve formların ele alındığı bu tez çalışmasında öncelikle konunun belirlenmesinde, gerekli araştırmaların yapılmasında, kaynaklara ulaşılmasında, tezin sınırlarının belirlenmesinde ve her aşamasında bilgi, tecrübe ve desteği ile yanımda olan, beni yönlendiren değerli danışman Doç. Dr. Nurtaç Çakar'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümünün kıymetli öğretim elemanlarından Doç. Dr. Mehmet GÖKTEPE ve lisans üstü eğitimim boyunca derslerimde bana destek olan ve tecrübelerini bizden esirgemeyen kıymetli hocalarıma destekledikleri için teşekkür ederim.

Saim KARTAL

VAN-202

GİRİŞ

Çanak çömlek buluntuları, antik toplulukların tarihsel sürecini anlayabilmek için önemli kaynaklardır. İnsanların yerleşik hayata geçişi ile birlikte depolama, sunum, yiyecek içecek servisi ve pişirimi için bir takım araç-gereçlere ihtiyaç duyulmuştur, bunların içinde en büyük pay çanak çömleğindir, dolayısı ile çanak çömlek üretimi insanlığın gerçekleştirdiği en önemli işlerden biri olarak kabul edilir. Çanak çömlek, buluntularının üretildiği yerin ve toplumun yaşam biçimi ile işkili olduğu kabul edilirse, çanak çömleğin, üretim biçimi ve teknolojisi kullanılan boyalar, uygulanan motifler bize antik toplumların kültürel yapısı ile doğrudan bağlantılı olduğunu gösterecektir. Bu çalışmada Van Gölü Havzası'nda yaşamış toplumların prehistorik dönemlerine tarihlenen çanak çömlek üretiminde kullanılan ve bezeme teknikleri kronolojik olarak görsellerle ele alınacaktır

A. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Niteliği

Çalışma konumuz olan “Van Gölü havzası seramikleri ve kullanılan motifler” in bilimsel olarak çalışmak istenmesinin sebebi. Bu bölge seramik sanatı hakkında yapılan çalışmaların çoğu genel olarak ele alınmış motifler özelinde çok çalışma olmadığını göstermektedir ve bu bağlamda bizi bu çalışmayı hazırlamaya teşvik etmiştir. 6 bin yılı aşkın bir dönemde özellikle Van Gölü havzasında yaşamış uygarlıkların izlerinin olduğu seramikler üzerinde örneklerle kullanılan motifleri incelemek çalışmamızın temel amacı olmuştur. Tezimizin amaçlarından biri de bahsedilen bölgede ele geçen seramiklerde kullanılan kil, astarlar ve seramik formlarını incelemek.

Tez çalışmamızın kapsamında bölgesel olarak sınırladığımız Van Gölü havzası seramikleri üzerinde görülen motifler. Ayrıca kullanılan yöntem ve araç gereçler seramik formlarda karşımıza çıkan özellikler bağlamında aktarılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında tezin kapsamı bu bölgede, kalkolitik çağdan Urartu dönemine kadar yaşamış uygarlıkların seramik buluntuları tez kapsamına dahil edilmiştir.

Büyük bir özveri ile çalıştığımız ve oluşturduğumuz bu çalışmanın bilimsel anlamda konu ile ilgili yazılacak olan yeni yayınlara, çalışmalara kaynaklık etmesi temel gayelerimizden biri olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda motif

desenler pek çalışılmaması dikkatimizi çekmiş ve bizi bu çalışmayı hazırlamaya teşvik etmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan seramiklerin ait olduğu dönem ve dönem özellikleri anlatıldıktan sonra seramiklerden bazıları örnek olarak incelenerek kullanılan malzeme, yöntem, astar ve motiflerin kullanımı anlaşılacak istenmiştir. Bu vesile ile çalışmamızın hem sanat camiasına hem de bilim alanına katkı sunacağı kanaatindeyiz.

B. Metot ve Yöntem

Bu tez bir düzen ve disipline hazırlanmıştır. Tezin hazırlanmasında izlenen yolun ilk adım konu ile ilgili kaynakların araştırılması oluşturmaktadır. Konumuzun başlığı ve sınırları belirlenmiş ve tez ile alakalı diğer kaynakların varlığı da araştırılmış ve incelenmiştir. Elde edilen tüm veriler ve ulaşılan kaynaklar tezin ilgili bölümlerinde faydalanmak amacıyla arşivlenmiştir.

Tez konumuzun kapsam ve sınırlarından ötürü çalışmada saha çalışması olarak Van müzesinde sergilenen seramikler izlenip fotoğraflanmıştır müzede çekilen fotoğraf ve araştırılan kaynaklardan elde edilen bulgular ışığında tez çalışması oluşturulmuştur. Gerekli araştırma ve incelemelerden sonra tez başlığı ve alt başlıklar belirlenerek tez aydınlatılmıştır. Her bir başlığın kendi içerisinde gerektirdiği birtakım araştırmalar da yapılmış, bilimsel ve etik kurallara özen gösterilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Tezin yazımı aşamasında başlıklar ve tanımlar arasında tutarlılık olmasına dikkat edilmiştir.

Konu başlıklarına uygun yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular bilimsel bir dille tanımlanmasına özen gösterilmiştir. Tez konusu dahilinde incelenen seramikler ve bu seramiklerde kullanılan yöntemler, literatüre bağlı kalınarak düzenli biçimde aktarılmış fotoğraflarla desteklenmiştir.

Tezin son aşamasında ise tez boyunca yararlanılan kaynaklar, tez yazım kılavuzunda belirtildiği gibi belli bir düzen içerisinde aktarılmıştır. Tez boyunca anlatımı desteklemek amacıyla toplamda 63 adet görsel kullanılmıştır.

1. KALKOLİTİK ÇAĞ

“Havza prehistoryasındaki¹ en erken buluntular Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 6. binyıl) tarihlendirilmektedir. Oldukça az veri ile saptanan bu dönem öncelikle Van Gölü'nün Doğusunda yer alan Tilkitepe'den bilinmektedir.” (Akgül 2017:3) Bu dönem buluntularının özellikleri Halaf Kültürü² ile tarif edilmektedir. “Halaf kültürü MÖ. 6. Binyılda, Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'yu içine alan oldukça geniş bir coğrafyada yayılım göstermiştir. Tilkitepe, Halaf kültürünün yayılım alanının kuzeydoğu yönündeki en uç noktasında yer almaktadır.” (Kılıç.2006:1-10) Tilkitepe “Bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılar sonucunda toplam 4 evrenin tespit edildiği höyük³, Van Gölü Havzası'nda, Halaf döneminden Urartu dönemine dek uzanan seramik sıradüzenini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.” (Akgül 2017:3) Dört evreden oluşan höyük alttaki ilk tabaklarında bulunan çanak çömlek boya motifli buluntuları halaf kültürüne tarihlendirilmektedir. Tilkitepe üçüncü katmanından çıkarılan çanak çömlekler pembe, sarımsı gri renkli ve krem-beyaz kullanılmış, kil malzemesi incedir, seramiklerin iç dış yüzeyine siyah boya ile geometrik bezemeler yapılmıştır.

1.2 Kalkolitik Çağ Seramikleri Tipolojisi:

Van Gölü Havzası'nın tarihöncesi buluntuları en erken Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 6. binyıl) tarihlenmektedir. Bu buluntular, az sayıda olmalarına rağmen, öncelikle Van Gölü'nün doğusunda yer alan Tilkitepe'den bilinmektedir. Bu döneme ait seramikler, Halaf Kültürü'nün özelliklerini taşımaktadır. Halaf Kültürü, M.Ö. 6. binyılda Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan geniş bir coğrafyada yayılım göstermiştir. Tilkitepe, Halaf kültürünün yayılım alanının kuzeydoğudaki en uç noktasında yer almaktadır. Coğrafi bağlam ve kazı evrelerini incelediğinde Tilkitepe, arkeolojik kazılar sonucunda tespit edilen dört tabakadan oluşmaktadır. En alt üç tabakadan elde edilen seramikler, Halaf Kültürü'nün özelliklerini taşımaktadır. Seramik özellikleri, renk ve kil kalitesi bakımından, Tilkitepe III'ten gelen seramikler, genellikle pembe veya sarımsı gri

¹ Prehistorya: Tarih öncesi devir.

² Halaf Kültürü: M.Ö. 6000-5000 yılları arasında, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülen bir kültür.

³ Höyük: Çok eski devirlerden kalma bir yerleşim yerinin yıkıntıları üst üste yığılarak

renkte olup, krem veya beyaz astarlıdır. Kullanılan kil ince dokuludur. Süslemelerde kapların dış yüzeyine veya her iki yüzeyine siyah boya ile geometrik desenler uygulanmıştır. Tilkitepe seramikleri, Kuzey Suriye ve Mezopotamya örnekleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Geometrik motifler yaygın geometrik desenler arasında bitki ve hayvan motifleri çizgiler, üçgenler ve diğer soyut şekiller bulunmaktadır. Boya uygulamalarında, siyah boya, krem veya beyaz astar ile sağlanan açık renkli arka plana kontrast yaratacak şekilde uygulanmıştır. Tasarımlar genellikle kapların şekillerini ve formunu vurgulamak için oluşturulmuştur.

Görsel 1. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Uzun boyunlu ağız kısmı düz çömlek. İki yanda omuzun hemen üstüne konumlandırılan iki tane kulp bulunmakta bu kulpların tutamak yerleri oldukça dar tasarlanmıştır, ortada hafifçe basık olan form kulplara doğru şişirilmiştir. Açık kahve rengi hamurlu olup perdahlıdır⁴, krem ve kahverengi astar kullanılarak elde edilen bezemeler Seramiğin iki yanında ikişer tane spiral motif bulunmaktadır. Bazı kültürlerde, yaşam döngüsü, büyüme ve evrenin sonsuzluğu ile ilişkilendirilen bu motifin üzerinde ağızdan başlayıp omuza inen ve sola doğru kıvrılarak boynun diğer tarafına kadar dolanıp tekrardan bulunduğu noktaya dönen labirent benzeri krem renkli bir çizgi bulunmaktadır.

---

⁴ Perdah: Boya, sıva vb. şeylerin yüzeyini düzeltmek için yapılan işlem

Görsel 2. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Uzun boyunlu ağız kısmı düz çömlek. Omuzun hemen üstüne konumlandırılan iki tane dar tutamaklı kulp bulunmaktadır, ortada hafifçe basık olan form kulplara doğru şişirilmiştir. Hamuru krem renginde olup aynı renkte astarlıdır ve perdahlıdır kullanılan bir diğer astar rengi olan kahverengi hem bezemeleri oluşturmak için hem de ağız ve kulp bölgelerindeki kahverengi astarlı bölüleri oluşturmaktadır. Boynun hemen altında krem renkli zemin üzerine çizilen kahverengi bir hat bulunmaktadır kulpların etrafında dolanan iki tane spiral bulunmakta aralarında yukarı doğru bakan bir ok ve ucunda koç başı benzeri bir motif bulunmaktadır.

Görsel 3. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Yukarı doğru genişleyen kupa iki yanında meme ucu benzeri çıkıntılar bulunmaktadır. Gri renkte bir hamura sahip olan seramik gri krem karışık astarlıdır ve perdah yapılmıştır, bezemelerde kullanılan kahverengi bolca kullanılarak boya ile kabartma çizgiler oluşturmuştur. İki grup bezeme bulunan seramikte ilk bezeme gurubu ağız altındaki iki hat arasına çizilmiştir stilize bir portrenin kontür çizgilerini takip eden yansıma benzeri zigzaglardan oluşur, ikinci grupta ise iki hat arasına yerleştirilmiş çavuş işareti yer almaktadır.

Görsel 4. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Boynu hafif uzun düz ağızlı kulplu testi, şişkin karınlı ortadan hafif basık ve kulplara doğru şişkindir. Krem-gri karışık renk hamurlu olup bezemeyi de oluşturan krem ve kahverengi astar bulunmaktadır. Bezemeler ağzın hemen altında omuza kadar olan bölümde kahverengi zemin üzerinde krem rengi yatay dalgalı üç adet çizgi ile başlıyor. İki kulp çevrelerine konumlandırılmış iç içe geçmiş iki halkadan oluşmuş krem rengi zemin üzerine kahve rengi boya ile çizilmiştir, merkezde yukarıdan aşağıya doğru sıralanmış kafa kafaya vermiş altı tane koçbaşı motifi bulunmaktadır.

Görsel 5. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Ağız düz tabana doğru hafif şişkin kâse, gri-krem renkli hamurlu olup kahverengi krem astarlı ve perdahlıdır. Bezemeler krem rengi yüzey üzerine kahverengi-krem boya kombinasyonu kullanılarak oluşturulmuştur gövdenin hemen üzerinde bulunan üçgen tepelerin içerisine göz motifleri ile tamamlanmıştır.

Görsel 6. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Ağı hafif düz aşağı doğru şişkin bir göbeğe sahip kupa, yukarıdan bakıldığında damla formudur muhtemelen bir şeylerle bağlayıp asmak için kullanılan delikli küçük bir kulp vardır, açık renkli hamurlu olup iç dış kahverengi astarlıdır bezeme bölümünde zemin renginden faydalanılmıştır, bezeme açık renk zemin üzerinde kahverengi boyanmış hayvan figürü bulunmaktadır.

Görsel 7. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Düz ağızlı ağız hafif dışa açık derin kâse. Krem renkli hamurlu kahverengi astarlıdır, kâsenin ortasında zemin rengine işlenmiş bir kare çevres etrafında içi boş üç tane daha kare var iç duvarlarında ağaç motifleri bulunmaktadır dış yüzeyinde çizgi ve üçgen benzeri geometrik şekiller bulunmaktadır.

Görsel 8. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Ağız düz damla formunda aşağı doğru hafif şişkin karınlı kupa küçük delikli bir kulpu vardır, açık renkli hamurlu olup iç dış kahverengi astarlıdır motif zemini krem renklidir. Bezeme zemin renginde yüzey üzerine

Görsel 9. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Ağız düz kupa iki karşılıklı iki tane küçük kulp bulunmakta gri-krem hamurlu, krem kahverengi astarlı ve perdahlıdır. Bezemeler yüzey renginde onun dışında geri kalan her yer kahverengidir desenler çizgi ve baklava dilimi görünümlü geometrik şekil dizileri ile örüntü oluşturmaktadır.

Görsel 10. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Uzun boyunlu ağı düz şişkin karınlı ve yuvarlak bir yapıya sahip küçük testi. Karşılıklı iki küçük kulp bulunmakta. Kahverengi krem boya kullanılan seramikte bezemeler krem renkli dalgalı çizgilerden oluşmaktadır.

Görsel 11. Kalkolitik Çağ, Anadolu Medeniyetler Müzesi Fotoğraf: Nurtaç ÇAKAR

Yüksek boyunlu ağzı hafif dışa çekik gövde oldukça düzgün bir küre formunda. Krem renkli hamur kullanılmış kendi renginde astarlı ve oldukça düzgün perdahlanmıştır. Bezemeler kahverengi boya ile yapılmıştır, ağzın iç ve dışında bulunan kahve rengi çizgi ile başlıyor ağızdan boyun altına kadar ine dalgalı iki hat içi taralı dört bezeme ögesi bulunmakta. Devamında boynun etrafını saran dalgalı bir çizgi bu çizgiden tabana doğru ine dört adet kalın kontrollü ve içleri taralı yaprak bulunmakta aynı motiften tabandan yukarıya doğru gelen dört tane motifle bezeme tamamlanmakta.

2. ERKEN TUNÇ ÇAĞI (İLK TUNÇ ÇAĞI)

M.Ö. 4 ile 2. binyılları arasına denk gelen dönemde etkisini gösteren bu kültür Transafkasya kökenli göçebe toplulukların etkisi ile yaygınlaşmış olduğu düşünülmektedir. Doğu Anadolu bölgesinde içine alan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Rus arkeologlar bu kültürü “Kura-Aras Kültürü” olarak adlandırılmıştır, Türkiye ise ilk kez “Erzurum yakınlarındaki Karaz Höyük’te tanımlanmış olan aynı kültür daha sonra “Karaz Kültürü” olarak adlandırılmıştır” (Koşay, Tufan. 1959: 349-413) ayrıca bu kültüre Erken Transkafkasya⁵ da denilmiştir.

Van Gölü Havzası’nda Dilkaya ve Karagündüz höyüklerinde yapılan kazılarda elde edilen çanak çömlek buluntuları Karaz kültür ögesinin önemli kaynaklarındandı. “Aslında havzanın Erken Transkafkasya kültürü kronoloji çalışmalarının temeli, C.A. Burney tarafından 1956 yılında yapılan yüzey araştırması sonuçlarına dayanmaktadır”. (Akgün 2017:3) Bölgede elde edilen seramiklerin

El yapımı, kum, taşçık ve mika⁶ katkılı olan bu çanak çömlek grubu hamur, katkı ve yüzey işlemleri bakımından birbiri ile ilişkili üç gruptan oluşmaktadır: Kızıl-kahve tonlarında monokrom renkte, siyah açkılı ve kırmızı-siyah açkılı. Kültürün en karakteristik özelliğini oluşturan kırmızı-siyah açkılılardaki en önemli unsur kapların iç ve dış yüzey renklerinin farklı olmasıdır ki bu farklılık kapların kesitlerinde de görülebilmektedir. Kapların iç yüzeyleri kızıl-kahve tonlarında iken dış yüzeyleri siyah renkte ve parlak açkılıdır (Sevin.2000:157)

Van Gölü Havzası’ndaki seramiklerin dışı parlak açkılı ve siyah renklidir. Erken Transkafkasya kültürünün görüldüğü Van Gölü Havzasının doğusu ve batısı, iki renkli kap üretiminde estetik açıdan iki farklı bölge olarak ele alınmaktadır. “Zaten Dilkaya kazı sonuçlarında da seramik renklerinin formlara bağlı olarak bir değişim göstermediği belirtilmektedir. (Çilingiroğlu’undan aktaran Akgül: 2017: 4) Erken Tunç Çağı seramikleri standart bir formun farklı ebatlarda üretilmiş örneklerden oluşmaktadır. “Karagündüz kap formlarının, bölgedeki benzerlerine göre daha yalın ve basit oldukları belirtilmiştir” (Vançin.2001) Bu bölgede bulunan kapların büyük bir çoğunluğu yemek yapılan yerlerin etrafında bulunduğu büyük olasılıkla yemek pişirme ve servisi amaçlı kullanılmışlardır.

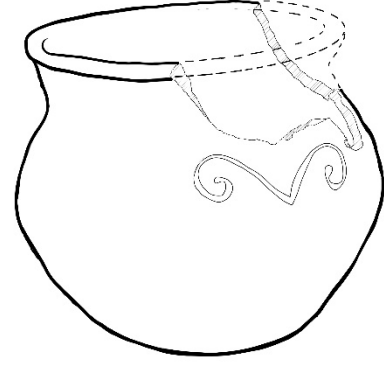
⁵ Transkafkasya: Kafkasya'nın güneyinde, Hazar Denizi ile Karadeniz arasında kalan bölge.

⁶ Mika: Kolayca ince levhalara ayrılabilen, camsı parlaklıkta bir mineral.

2.1. Erken Tunç Çağı Seramikleri Tipolojisi

Van Gölü Havzasında bulunan Erken Tunç Çağı anak çömlekleri Genellikle koyu gri, siyah renkli ve parlak açıklı elde yapılmıştır. Zengin bir biçim repertuvarına sahip kapların gövde ve ağız kısımları üzerinde çoğu kez kırmızı ve siyah alacalanma görülür. Bu alacalanma ömlekçi fırınında değişken ısıyla bilinçli olarak bezeme amaçlı yapılmıştır. Uzun boyunlu, basit ağız kenarları dışa çekik, dikey ve yatay tutamak, şişkin karınlı çömlekler yaygındır. Kap yüzeyleri zaman zaman kabartma, kazıma, oluk-yiv ve baskı bezemelerle süslenmiştir. Van Gölü Havzası'nda karşılaşılan en sevilen bezeme türü, kazınarak yapılmış, bir koç boynuzunu andıran çift sarmal motiftir. (G.1) Ayrıca sıra geometrik ve stilize motiflerde kullanılmıştır.

Görsel 12. a, b. Erken Tunç Çağı Van Müzesi. Fotoğraf ve Çizim: Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağız kenarları hafif dışa çekik, şişkin karınlı çömlek, devetüyü hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve açkılıdır, yüzeydeki koyu renk fırınlanma esnasında bilinçli olarak oluşturulmuş, bu teknik dönemin diğer seramik kaplarında da sıklıkla görülmektedir. 1. Görselde gördüğümüz koç boynuzuna benzeyen çift sarmal motif kazıma tekniği ile yüzeye işlenmiştir bu motif sık olmamakla beraber en çok tercih edilen motiftir

Görsel 14. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağız kenarları hafif dışa çekik, şişkin karınlı çömlek, koyu renk hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve açkılıdır, yüzeydeki koyu renk fırınlanma esnasında bilinçli olarak oluşturulmuş, bu teknik dönemin diğer seramik kaplarında da sıklıkla görülmektedir.

Görsel 15. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağız kenarları hafif dışa çekik, şişkin karınlı çömlek, kahverengi hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve ağızlıdır, yüzeydeki koyu renk pişirim esnasında elde edilmiş.

Görsel 16. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağız kenarları düz, hafif şişkin karınlı kupa büyüklüğünde, deve tüyü hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve ağız kenarları düzdür, yüzeydeki koyu renk pişirim esnasında elde edilmiş.

Görsel 17. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağız kenarları dışa doğru çekik, hafif şişkin karınlı bir kupadan biraz daha büyük, deve tüyü hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve açıktır, yüzeydeki koyu renk pişirim esnasında elde edilmiş. Boyun göbek birleşiminde küçük bir kulp bulunmaktadır, motif bulunmamaktadır

Görsel 18. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Boyun kısmı diğer örneklere göre daha uzun, ağız kenarları düz, karın bölümü diğer oval karınlı örneklere göre belirgin bir şekilde keskin bir geometrik form ile ikiye bölünmüş testi formundadır, deve tüyü hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve açkılıdır, bu kulplu örnek yüzeyde fırınlama esnasında elde edilmiş gri-antrasite çalan bir renge sahiptir.

Görsel 19. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu, ağız kenarları düz, karın bölümü oval olup kısa boylu, taban kısmı düz çanak formundadır, deve tüyü hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve perdahlanmıştır, yüzeyde fırınlama esnasında elde edilmiş siyaha çalan bir renge sahiptir, motif bulunmamaktadır.

Görsel 20. Erken Demir Çağ, Van Müzesi Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu, ağız kenarları düz oldukça iyi bir işçiliğe sahiptir, karın bölümü oval olup tabana doğru daralmaktadır, taban kısmı düz çanak formundadır, deve tüyü hamurlu olup elle şekillendirilmiş ve perdahlanmıştır, yüzeyde fırınlama esnasında elde edilmiş siyaha ve alacalı bir renge sahiptir, motif bulunmamaktadır.

3. ORTA TUNÇ ÇAĞI

(M.Ö. 2. binyıl) Van Gölü Havzasında Orta Tunç olarak da adlandırılan yerleşik yaşam, düz alanlardansa yaylalar ve dağlarda yoğunlaşmaktadır. Mezopotamya ve Anadolu ile ilişkisinin az olması, bu kültürün daha çok görüldüğü yerlerin Doğu Anadolu dağlık bölgelerinde yoğunlaşması olarak düşünülmektedir. İlişkiler daha çok, Van Gölü Havzası'nın doğusunda kalan bölgelerle sıklıdır. “Bu veriler dikkate alınarak, Doğu Anadolu dağlık bölgesinde tarımcı yerleşimlerin azaldığı ve herhangi bir yerleşimle bağlantısı saptanamayan mezarların arttığı konusunda bir tez üretilmiş, böyle bir yaşamın pastoral, göçebe ya da yarı göçebe bir kültür ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir.” (Özfiat.2001) Boya bezemeli çanak çömlek ile tanımlanan olan kültür “Aras Boyalıları Kültürü” olarak adlandırılmıştır ve kuzeyde Güneydoğu Gürcistan'dan başlayıp doğuda Azerbaycan, batıda Doğu Anadolu ve Urmiye gölünün batı kıyılarına kadar geniş bir alanda bu kültür etkili olmuştur. “Boyalı çanak çömlek kültürünün gözlendiği alan içinde 4 ayrı kültürel birim tespit edilmiştir. Çoğunlukla seramik kaplar üzerindeki boya bezemeye ve kap formlarına dayandırılarak oluşturulan alt kültür birimlerinin sosyo-ekonomik yapısındaki farklılıklar açık değildir.” (Özfiat.2001:) “Ö.2. binyılın başından itibaren kuzeybatı İran'daki bazı höyüklerde yaygın bir kullanım alanı olan boyalı çanak çömlek geleneğinin, bölge müzelerinde bulunan boyalı çanak çömlekler ile yakın benzerlikler gösterdiği saptanmıştır. Van Gölü Havzası'nın da dâhil olduğu alanda saptanan grup “Van-Urmiye Boyalıları” adıyla bilinmektedir.” (Erdem 2018:1-6) Bu dönemin seramikleri, hamuru kahverengi-kiremit renginde ve hamuru ile aynı renkte veya koyu kiremit astarlıdır. Hamurunda kısmen kum var ve çark kullanılarak üretilmişlerdi. Van-Urmiye Boyalıları, üzerine uygulanan boya bezemeye göre, kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır.

Polikrom⁷ boya bezemeli kaplar, kiremit-kahverengi bir astarla kaplanmıştır. Bezemenin yapılacağı alana ayrıca açık krem ya da devetüyü renkte ikinci bir boya astar sürülmüştür. Bezemeler, bu açık renk astar üzerine, biri kabın boynunda diğeri karın üzerinde yer alan iki bant arasına, çift renkte ya da sadece siyah veya kiremit renkte uygulanmıştır. Kafes motifıyla ya da tamamen doldurulmuş üçgen, baklava, kelebek, dama tahtası ve şevron⁸ şeklindeki bezemeler ön plandadır. Naturalist bezemeli polikrom

⁷ Polikrom: Çok renkli.

⁸ Şevron: İki çizginin birleşmesiyle oluşan V biçimindeki motif (Çavuş motifi)

boyalılarda, geometrik motifler arasına yapılmış su kuşları, atlar, dağ keçileri ve geyikler gibi çeşitli hayvanlar ile insan figürleri bezeme unsurları olarak görülmektedir. (Özfirat.2001)

Bu grup seramiklerde kullanılan motifler, direkt çanağın astarı üzerine uygulanmıştır. İçi dalgalı hatlarla doldurulmuş zigzaglar, yan yana dizilmiş yarım daireler, dalgalı çizgilerle doldurulmuş üçgenler ana bezeme elemanlarını oluşturmaktadır. “Aras Boyalıları Kültürünün yanı sıra “kiremit-kahverengi düz seramikler” ve “siyah açıkli seramik” olarak tanımlanan iki farklı çanak çömlek grubu daha vardır. Kiremit-kahverengi düz ürünler, hamur rengi, katkı malzemeleri, yüzey işlemleri ve pişirme tekniği bakımlarından boyalı kaplarla aynı özelliktedir” (Özfirat.2001). Siyah ve gri renkte hamurlu ve siyah açıkli kaplar kazıma bezeme ya da tarak baskı ile uygulanmış motifler bulunmaktadır. “Ancak siyah açıkli Van Gölü Havzası’nda görülmeyen bir gruptur. Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında çoğunlukla Tendürek Dağları’nın kuzeyindeki alanlarda yaygındır. Bu nedenle Tendürek Dağı’nın kuzeyi ve güneyinde farklı kültür bölgelerinin olduğuna dikkat çekilmektedir”. (Özfirat.2007:) Yapılan kazılar sonucunda höyüklerde edilmiş veriler ışığında Orta Tunç Çağı boyalıları Karaz kültürü ile Demir Çağı tabakaları arasındaki döneme denk gelmektedir. Erken demir çağına kadar boyalı seramik geleneğinin sürdüğü düşünülmektedir.

3.1. Orta Tunç Çağı Seramikleri Tipolojisi

Bu dönemin seramikleri, kahverengi-kiremit renginde olup, aynı renkte veya koyu kiremit astarlı hamura sahiptir. Hamurunda kısmen kum bulunan bu seramikler çark kullanılarak üretilmiştir. Boya bezemeli çanak çömlekler Aras Kültürü ile tanımlanmaktadır. Bölgemizde ele geçirilen bu döneme ait çanak çömlekler bir alt kültür olan Van-Urmiye Boyalıları olarak bilin. Bu grup seramikler üzerine uygulanan boya bezemeye göre değerlendirilir. Astar olarak kiremit-kahverengi bir astarla kaplanmış olup, bezemenin yapılacağı alanlara açık krem veya devetüyü renkte ikinci bir astar sürülmüştür. Bezemeler ise açık renk astarın üzerine çift renkte ya da sadece siyah veya kiremit renkte bezemeler uygulanmıştır. Bezemeler, kapların boynunda ve karın üzerinde yer alan iki bant arasına yerleştirilmiştir. Motifler olarak Kafes motifi, tamamen doldurulmuş üçgen, baklava, kelebek, dama tahtası ve şevron

şeklindeki geometrik motifler yaygındır. Naturalist Bezemeler: Geometrik motiflerin arasına su kuşları, çeşitli hayvan figürleri ve insan figürleri işlenmiştir

Görsel 21. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz, ağız kısmı düz ve düz dipli şişkin karınlı çömlek. Devetüyü hamurlu ve ağız kısmında ince bir hat ve karının altından tabana kadar olan kısmı koyu devetüyü astar ile boyanmıştır. Siyah ve kahve rengi boya kullanılarak çizilen bezemeler, biri ağız kenarının hemen altında diğeri ikisi gövde üzerinde yer alan üç bezeme bandının arasındadır. İlk iki bant arasında yatay konumdaki siyah ve kahve rengi boya ile çizilmiş çavuş motifleri birbirini izler. Ortadaki bandın arasında kalın kahverengi kontürlerle çizilmiş şevron şeklinde ağız yukarı bakan yan yana üçgenler oluşturmaktadır, bu üçgenlerin içine daha ince kontürlerle ve daha koyu boya kullanılarak içi taralı başka üçgenlerle doldurulmuştur. Bu birbiri ardına sıralanmış üçgenleri biri tek çizgi ile taranmışken diğeri baklava dilimi oluşturacak şekilde çizilmiştir. Üçgenlerin kalın çizgilerinin dış kenarları ince siyah bir çizgi ile bitirilmiştir. Bezemeler gövdede üzerinde çanağın hamuru rengindeki açık devetüyü astarlı bölüme özenle çizilmiştir bu yöntem oldukça sık kullanılmıştır.

Görsel 22. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz, ağız kısmı düz ve düz dipli şişkin karımlı çömlek. Devetüyü hamurlu ve açkılıdır bezeme iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, biri ağız kenarının altında diğeri omuz üstünde yer alan iki bezeme bandı arasına yerleştirilmiş kanatları zemin renginde dışı kahve rengi boya ile boyanmış kelebek motiflerinden oluşur. İkinci bölüm ise siyah bir bezeme bandından aşağı sarkan içleri çapraz taralı sarkan üçgenlerdir. Üçgenlerin kalın çizgileri ince siyah konturlarla belirginleştirilmiştir.

Görsel 23. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz düz ağızlı ve düz dipli şişkin karınlı çömleğin ağız kısmının hemen altında bir yiv bulunmaktadır. Çömlek devetüyü hamurlu olup motif bitiminden itibaren kahverengi astarlı ve perdahlıdır. Bezemeler ağız kenarının hemen altında iki boya bandının içine yukarıdan aşağıya inen zigzaglarla doldurulmuş bir hat ile başlıyor. Bu banttan aşağıya sarkmış ve yan yana dizilmiş üçgenler bulunmaktadır. Üçgenler, içi siya renkli çizgilerle taranmış kare ve küçük üçgenlerle doldurulmuştur. Bu geometrik şekilleri birbirinden ayırmak için kerelerin bazılarında yukarıdan aşağıya inen taramalar bulunurken diğer kare ve tüm üçgenlerde baklava dilimli çapraz çizgilerle taranmıştır.

Görsel 24. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz ağız kenarı oluklu, tabanı küçük ve düz, karın kısmı şişkin, formu daireye yakın çömlek. Kahverengi hamurlu, hamuru renginde astarlı ve perdahlıdır. Bezemelerde siyah kullanılmıştır. Bezemeler, ağız kenarının altında bulunan siyah renkli ince boya bandından aşağıya sarkan üçgenlerden oluşmaktadır dış konturları kalın bir çizgi ile belirtile üçgenlerin içi yine bu kontürün sağ çizgisine paralel ince çizgilerle taranmıştır.

Görsel 25. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz ağız kenarı altı yivli kahverengi hamurlu deve tüyü renginde astarlı şişkin karımlı tabanı hafif düz çanak. Bezemeler astarın başladığı yerden başlayarak aşağıya doğru sarkan üçgen ve dikdörtgenlerden oluşmakta. Üçgenlerin kontur çizgileri kalın kahverengi ve dışı ince siyah kontürlerden oluşmaktadır üçgenlerin içinde ince çizgilerle çizilmiş içi çapraz taralı birer üçgen daha bulunmaktadır. Dikdörtgenlerde ise kalın kontür çizgisi yoktur iki tane dik çizgiyle gövdenin altına kadar iniyor içindeki taramalar baklava dilimi şeklinde çapraz taranmıştır.

Görsel 26. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz, ağız kenarı altında bir yiv bulunmakta, şişkin karınlı tabanı hafif düz çömlek. Kahverengi hamurlu ve devetüyü astarlıdır, bezemelerde siyah ve kahverengi tonlarında renkler kullanılmıştır. Bezemeler boyun altındaki bir hattan aşağı sarkan üçgenler ve bu üçgenlerin arasında yukarı doğru bakan çatallar mevcuttur bu çatalların çizgileri kalın kahverengidir. Üçgenlerin üst kısımlarında üst iki köşeye denk gelecek şekilde iki üçgen daha vardır bu üçgenlerin içi ince kahverengi çapraz çizgilerle taranmış büyük üçgenlerin içi altta yukarıdan aşağıya inen hafif kalın kahverengi çizgilerle taranmış üzerinde ise ince çapraz şekilde taranmış siyah çizgiler mevcuttur.

Görsel 27. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz, ağız kısmının hemen altında bir yiv bulunmakta, şişkin karınlı ve küçük tabana bir sahiptir. Devetüyü hamurlu, kahverengi astarlı ve ağızlıdır. Bezemeler iki bölüme ayrılmış; birinci bölümde iki kahve rengi ban arasında astarsız zemine çizilmiş çavuş motifleri mevcuttur. Çavuş motifleri, biri siyah biri kahverengi olarak birbirilerini izlemektedir. Çavuş motiflerinin altındaki kahverengi bandın her iki kenarı boydan boya siyah kontürlerle çizilmiştir. Bezemenin ikinci bölümü çanağı omuz hizasındaki bir hattın aşağı sarkan iç içe geçmiş üç üçgenden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru ilk iki üçgen dışı siyah kontürlü kalın kahverengi çizgilerle çizilmiş, içerideki üçgen altta kahverengi üstte siyah çapraz çizgilerle taranmış. Üçgenler arasında aşağı doğru sarkan ok yönü yukarı bakan çavuş motifleri bulunmakta. Bu çavuş motifleri biri siyah biri kahverengi arka arkaya sıralanmaktadır.

Görsel 28. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz, ağız kenarı yivli ağız çok hafif dışa çekik, yuvarlak gövdeli tabana doğru daralan, tabanı küçük ve düzdür. Açık kahverengi hamurlu ve perdahlıdır. Bezemeler ağız kenarının hemen altındaki hattın aşağıya sarkan ince uzun üçgenlerden oluşmaktadır. Bu üçgenlerin içi yatay dalgalı hatlarla bezenmişti.

Görsel 29. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Yüksek boyunlu ağız kısmı hafif dışa çekik. Şişkin karınlı tabanı düz çömlek. Devetüyü hamurlu ve kahverengi astar kullanılmıştı ve perdahlıdır. Bezemeler boyun altından omuza kadar olan kısımda zemin rengindeki bölüme çizilmiştir bu bölümün altında ve üstünde kalan kısımlar kahverengi astarlıdır. Boynun hemen altındaki hatta bitişik tepesi aşağı bakan içi taralı üçgenler mevcuttur. Zemin rengindeki geniş hat boyunca sivri uçları birbirine çarpan diğer uçları da kahverengi astara değen kalın kahverengi zigzaglar bulunur, bu zigzagların arasında oluşan karenin içinde içi siyah dalgalı çizgilerle taralı bir kare daha mevcuttur.

Görsel 30. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Kısa boyunlu, küçük düz bir tabana sahiptir yuvarlak şişkin karınlıdır, devetüyü hamurlu ve kahverengi astarlıdır yüze perdahlıdır. Bezemeler biri boyun altında, diğeri omuzda, üçüncüsü karın altında yer alan üç bezeme bandının arasında yer alan iki bölü çizilmiştir. İlk alandaki bezeme tepeleri aşağı bakan yan yana dizilmiş üçü siyah üçü kahverengi üçgenlerden oluşmaktadır. İkinci alanda ise kelebek motifleri, zigzag motifleri ve dalgalı hatlardan oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Bu motiflerde siyah ve kahverengi renkler kullanılmış ve değişik kalınlıktaki çizgiler mevcuttur.

Görsel 31. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Kısa boyunlu, çok şişkin karınlı, tabanı düz, devetüyü hamurlu motif zemini olarak bırakılan alan dışındaki kısımlar kahverengi astarlı ve perdahlanmış çömlek. Bezeme ögesi olarak biri boyun altında diğeri göbek altında bulunan kalın siyah iki bant arasına yerleştirilmiş tepesi yukarı bakan üçgenlerden oluşmaktadır. Bu üçgenlerin dış konturları kalın siyah ve kalın kahverengi iki bitişik çizgiden oluşuyor, içi yamuklar oluşturacak şekilde çapraz çizgilerle taranmış, bu yamukların içlerinde aşağıdan yukarıya doğru sayıları 1 ile 6 arasında artarak değişen siyah noktalar mevcuttur.

Görsel 32. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz, ağız kısmı oldukça dışa çekik, göbeğin hemen kadar oval inip birden tabana doğru konik bir forma oluşturmaktadır, halka tabanlı ve şişkin karınlıdır. Kahverengi hamurlu devetüyü astarlı ve perdahlıdır. Bezeme boyun ile karın üzerindeki bir bant arasındadır. Kahverengi ve siyah boya ile yapılmış üçgen, dama tahtası motifi, zigzaglar ve paralel hatların bir araya gelmesi ile oluşturulmuş oldukça karışık bir kompozisyon. Devetüyü boya astarı ve yüzeyde kullanılan diğer renk ve kompozisyonla oldukça zengin bir görünüm oluşturmaktadır.

Görsel 33. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Yüksek kaideli meyvelik, ağız kısmına doğru şişkin ağız düz, kaidenin yere basan kısmı hafif dışa çıkıktır ve yuvarlak diplidir. Kahverengi hamurlu ve açık kahverengi astarlıdır. Bezeme ağız kenarının hemen altından geçen siyah bir hattan başlayarak aşağıya doğru sarkan yan yana dizilmiş yarım dairelerden oluşmaktadır. Bu yarım dairelerin içi yukarıdan aşağıya doğru ine dalgalı çizgiler ile doldurulmuştur.

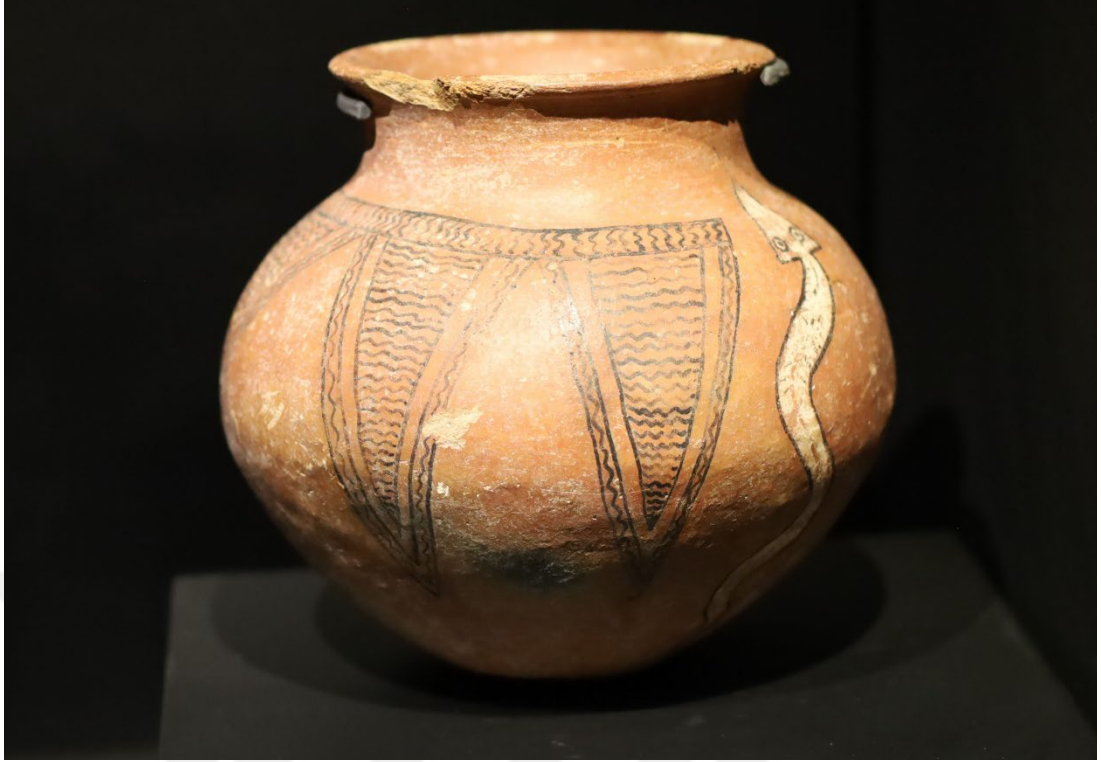
Görsel 34. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Derin kâse, ağız kenarında bir yiv bulunmaktadır, üstten kâsenin yüksekliğinin üçte ikilik bölümüne kadar hafif dışa doğru düz olarak genişleyip, buradan sonra tabana doğru ovalleşmektedir, tabanı düzdür. Kahverengi hamurlu, deve tüyü astarlı ve perdahlıdır. Bezeme biri ağız kenarın hemen altında diğeri gövdenin en geniş noktasında bulunan iki bezeme bandı arasındadır. Bu iki bezeme bandı arasındaki kısımda kahverengi ile boyanmış dışları siyah kontrollü hatların oluşturduğu çarpı şeklinde motifler bulunmaktadır. Bu motifleri arasında içi kahverengi çizgilerle çapraz baklava dilimi oluşturacak şekilde taranmış dikdörtgenler bulunmaktadır.

Görsel 35. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Kısa boyunlu ağız düz çömlek, ağzın hemen altında bir kabartma çizgi mevcut. Göbeğin ortasından çanağa koni formunu veren ve göbeğin ovalliğini bozan bir hat bulunmaktadır. Devetüyü hamurlu hamuru renginde astarlı ve perdahlıdır, motiflerde kahverengi ve siyah boyalar kullanılmış. Bezeme olarak boynun hemen altında ağız yukarı doğru bakan yarım daireler bulunmakta bu yarım dairelerin çizgileri kahverengi ve siyah boya ile örüntü oluşturacak şekilde sıralanmış biçimde çizilmiş yarım dairelerin içleri yatay çizgilerle taranmış. Yarım dairelerin aralarında üç çizgiden oluşan aşağı doğru sarkan zigzaglar bulunmaktadır.

Görsel 36. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunlu ağzı dışa çekik göbekli oval çömlek. Devetüyü hamurlu kahverengi astarlı ve perdahlıdır motiflerde siyah ve beyaz boya kullanılmıştır. Çömleğin omuzundan aşağıya kadar sarkan üçgenler bulunmakta üçgenlerin asılı olduğu hatlar ve üçgen çizgisini oluşturan hatlar iki çizgiden oluşmakta ve içleri taralıdır, üçgen hatların içlerinde içi taralı başka üçgenlerle bezeme tamamlanmıştır. Bezemeyi ikiye bölen gövde üzerinde beyaz bir yılan figürü bulunmaktadır, yukarı doğru bakan yılan figürü kafası üçgen şeklinde tasvir edilmiş kuyruğuna kadar boya kazınarak elde edilmiş kılçık detayı yar almaktadır. Yılan figürü sembolik olarak bir çok antik toplumda çeşitli anlamlara bürünmektedir, hangi amaçla çizildiği tam olarak bilinmemekle beraber yakın uygarlıklarda içinde barındırdığı zıtlıklarla öne çıkmaktadır, iyilik-kötülük, ölüm-ölümsüzlük gibi sembollerini barındırmaktadır sağlık bilimlerinin sembolü olarak ta kullanılan yılan bazen de kahramanlıkları ile bilinen kişilerin ölümsüzlüklerini vurgulamak için kullanılmıştır. Mevcut örnekteki seramik tören kabı olarak kullanılmış olma ihtimali yüksektir.

Görsel 37. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Şişkin karınlı ağız içe çekik kulplu yuvarlak kupa. Devetüyü hamurlu kahverengi astarlı ve perdahlıdır. Motiflerde siyah boya kullanılmıştır bezeme ögesi olarak ağızın hemen altındaki bir hat üzerinde tepeleri aşağı bakan ve iç içe geçmiş ve hatlarla çizilmiş üçgenler bulunmakta bu hatların içi krem renkli bir boya ile boyanmış, bazıları taranmış olup üçgenlerin birleşim noktalarından aşağı doğru içi taralı ve krem rengi boyalı bir hat daha sarkmaktadır ve bütün hatların dış kontürleri siyah çizgilerle tamamlanmıştır.

Görsel 38. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Boyunsuz ağız içe çekik yuvarlak çömlek, devetüyü hamurlu olup kahverengi astarlıdır ve perdahlıdır. Motiflerin fonunda devetüyü astar kullanılmış motifler kahverengi boya ile çizilmiş olup bu iki rengin oluşturduğu kontrasttan faydalanılmıştır. Bezeme ağızın hemen altında içi çavuş motifi ile taranmış bir hattan başlayıp aşağı doğru sarkan beş adet dikdörtgen bulunmaktadır bu geometrik şekiller bir örüntü oluşturacak şekilde sıralanmıştır geometrik şekillerin iki ucunda aşağı doğru sarkan tepesi aşağı baka içi taralı iki üçgen motif bulunmaktadır bu üçgenler bezemeyi çanağın iki yanına yaymıştır, motifler çanağın göbeğinde bitmektedir.

Görsel 39. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağzı dışa çekik gövdesi şişkin vazo. Kahverengi hamurlu devetüyü astarlı ve perdahlıdır. Bezemelerde kahverengi ve koyu kahverengi boyalar kullanılmıştır. Kalın kontürlerle yapılan bezemeler boynun hemen altında başlayıp göbeğin altında biten dört bölümden oluşmaktadır en üstte tıpkı dağ gibi duran içi taralı üçgen tepeler bulunuyor, ikinci bölümde bir hattın arasında

Görsel 40. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Uzun boyunlu, ağzı dışa çekik, göbeği aşağıda ve şişkin çanak. Açık kahverengi hamurlu devetüyü astarlı ve perdahlıdır, astar motif olarak kullanılmıştır. Kahverengi ve siyah boya kullanılmış birde astarı sayarsak devetüyü yada krem rengi kullanılmış diyebiliriz. Bezemeler boynun hemen altında içi dalgalı bir hatta başlayıp göbek üzerinde bitmektedir tepesi yukarı bakan üçgenlerden oluşan bezemeler bir örüntü oluşturacak şekilde yan yana dizilen üçgenler biri içi kareli taranmışken diğeri dama tahtası şeklinde boyanmıştır kahverengi, siyah ve krem karelerden oluşmaktadır. Üçgenlerin arasındaki boşluklar iç içe geçmiş “V” harfleri ile doldurulmuştur bu bezemeler kontrast oluşturacak şekilde kahverengi ve siyaha boyanmıştır.

Görsel 41. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Uzun boyunlu ağız dışı çekik kulpsuz, yüksek testi. Kahverengi hamurlu hamuru renginde astarlı ve perdahlıdır. Bezemelerde kahverengi boya kullanılmıştır. Bezemelerin birinci bölümünde boyundan aşağı inen dört kalın çizgiden oluşan hatlar bulunmaktadır. İkinci bölüm yatay hat ve onları yukarıdan aşağı bölen başka hatlardan oluşmaktadır, onlara bitişik olarak devam eden üçüncü bölümde ise oya gibi hatlarla çizilmiş taralı üçgen tepelerden oluşmakta tepeleri aşağı bakan üçgenlerin iç köşelerine bağlanmış kuş figürleri bulunmaktadır.

Görsel 42. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Uzun boyunlu ağız dışı çekik çanak. Göbeği ortaya konumlandırılan çanak şişkin karınlı ve ovaldir, devetüyü hamurlu olup astarında siyah boya kullanılmış olup perdahlıdır. Bezemeler çanak nemli iken kazıma tekniği kullanılarak bezemelerdeki noktalar ise kalıp kullanılarak elde edilmiştir noktaların kalıbın bıraktığı izlere detaylı bakıldığında birden fazla kalıp kullanılmış olabilir. Bezemeler omuz üstüne konumlandırılmış kalın paralel iki hat ile başlayıp hemen altlarında yan yan dizilmiş altlı üstlü duran iki dizi yarım ay şeklindeki tepelerden oluşmaktadır bezemelerin dış kontürleri kazıma çizgi içlerinde ise kalıp ile noktalanmıştır.

Görsel 43. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Uzun boyunlu ağız kısmı ve lülük kısmı kırık Riton⁹. Kanatlı ve ayaklı olarak tasvir edilen seramik. Devetüyü hamurludur, dış rengi siyah olup fırınlama esnasında özel bir teknikle elde edilmiştir, elle şekillendirilen seramiğin formu kuşa benzemekte göbek kısmı düz tasarlanmış ve bu bölüm kabartmalı bir çerçeve içine alınmış göz formunu andırmaktadır. Muhtemelen törenlerde sıvı sunumu amaçlı kullanılmıştır.

---

⁹Riton: Genellikle hayvan biçiminde yapılmış, törenlerde kullanılan kab.

Görsel 44. Orta Tunç Çağı. Van Müzesi Fotoğraf Saim KARTAL

Form olarak incelenen, Patik şeklinde tasarlanmış riton. Kahverengi hamurlu olup Devetüyü astarlıdır perdahlanmış olan seramik çift olarak ele geçmiştir. Herhangi bir motif veya boya kullanılmamış olup törenlerde sunum amaçlı kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

4. SON TUNÇ ÇAĞI (ERKEN DEMİR ÇAĞI)

MÖ 2. binyılın ortalarında Doğu Anadolu'nun eski göçebe, yarı-göçebe toplum yapısı sosyo-kültürel açıdan bir kez daha dönüşmeye ve gelişmeye yüz tuttu. Aralarındaki ayırım sınırını belirleyecek verilerin eksikliği nedeniyle Son Tunç/Erken Demir Çağı denilen bu evrede pastoralizm¹⁰ hâlâ yaygın bir yaşam ve geçim tarzı olarak önemini korurken, eskinin göçebe aşiret örgütlenmesinden daha ileri bir siyasal ve sosyal yapılanmaya doğru adımlar atıldı; yer seçimi ilkeleri değişti. Zenginlik ve ürün varlığı arttıkça sabit ve korunmalı noktalara olan ihtivaç da giderek arttı Assur krallarının MÖ 13.-11. yüzyıllara ait yazıtlarında "Uruatri(u)" denen Van Gölü Havzası ve çevresinin Himme, Uatqun, Barqun, Salua, Halila, Luha, Nilipahru ve Zingun adlı sekiz büyük aşiret arasında paylaşıldığı ifade edilmektedir. Gölün güney ve batısındaki Muş, Bitlis, Bingöl ve Hakkâri dağlık bölgeleri ise "Nairi Ülkeleri" adı altında, sayıları altmışa ulaşan beyler tarafından yönetilmekteydi. Hakkâri stellerinde resmedilen savaşçı figürleri bu beyler arasında yer alıyor olmalıdır. Bu dönemde Doğu Anadolu halklarının büyük bölümü Hurri kökenliydi. Son Tunç/Erken Demir Çağı geleceğin güçlü Urartu Krallığı'nın temellerinin atıldığı bir çağ olarak bölge tarihinde büyük önem taşır. Bu dönemde Van, Muş, Bitlis ve Ağrı illerine dağılmış alanda taştan surlarla çevrili şato görünümlü kaleler inşa edildi. Benzer gelişmeler tüm Güney Kafkasya için de geçerlidir. Önceleri göçebe/yarı-göçebe bir yaşam sürdüren bu aşiretler zamanla kaleler etrafında toplanmaya başladılar. Böylelikle havzada MÖ 2. binyılın son yüzyıllarından itibaren gitgide kalabalık bir nüfus ortaya çıktı. Van Gölü Havzası'nda Ünseli/Evditepe, Dilkaya, Karagündüz, Yoncatepe ve Hakkâri'de yapılan kazı ve araştırmalar bu çağın kültürü ve inanış biçimi üzerine bilgiler sağlamıştır. Buna göre en başta mezar biçimleri ve ölü gömme adetleri değişikliğe uğradı. Kurgan¹¹ türü mezarlar yerini oda-mezarlara bıraktı. Orta Tunç Çağı'nın boya ile nakışlı çanak çömlekleri unutuldu, yerine pembemsi-kiremit rengi tonlarda tek renkli yeni bir tür belirdi. İlerleyen aşamalarda Van Gölü'nün doğusunda madeni parlaklıkta kırmızı açıkı bir seramik cinsi ortaya çıktı. Yalnızca bu yöreye özgü olan kırmızı açıkı kaplar klasik Urartu çanak çömleğinin atasıdır. MÖ 1300 yıllarına doğru demirin insan yaşamına girişi dönemin

¹⁰ Pastoralizm: Çobanlığa dayalı göçebe yaşam

¹¹ Kurgan: Yapay mezar tepesi.

en çarpıcı yeniliğidir ve bu yüzden izleyen evre Erken Demir Çağı olarak adlandırılır. Van Gölü Havzası, Hakkâri ve Urmiye Gölü'nün batı kıyılarına doğru yayılan alanda ortaya çıkan bu demir teknolojisi yeni bir dönemin habercisi ve birkaç yüzyıl içinde parlayacak büyük Urartu uygarlığının müjdecisidir. Demir teknolojisindeki gelişme daha sonraki büyük devlet düzeninin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Buda daha önce kilden üretilen ürünlerin üretim anlayışına yansımıştır. Devetüyü pembesi, kahve rengi tonları ve kahve-kiremit hamur kullanılmıştır. Seramiklerin çoğu iç-dış kendi renginde astarlıdır, hamurlarında orta derecede kum kullanılmıştır. Boyunlu ağzı dışa dönük çanaklar, küp, riton, kâse ve bardak gibi ürünlere rastlanmaktadır. Bu ürün guruplarının çoğu törenlerde sunum amaçlı kullanılmıştır. Ölü gömme törenlerinde ölü'nün başucunda yemeği ve suyu ile gömüldüğü bazı kazılarda ortaya çıkan kaplardaki yemek fosilleri ile tespit edilmiştir. Elde ya da çarkta üretilen ürünler değişik ebat ve formlarda üretilmişlerdir bazı formlar çeşitli hayvan figürlerine benzetilmiş. Bir önceki döneme nazaran seramiklerin seramik kalitesi artmış olsa da bezeme olarak ilerledikleri söylenmez. Kazıma tekniği ile yapılmış her formda farklı olduğu söylenebilecek üçgen motifler gözlemlenmektedir.

4.1. Son Tunç/Erken Demir Çağı Seramikleri Tipolojisi

MÖ 2. binyılın ortalarında Doğu Anadolu'da yaşanan sosyo-kültürel dönüşüm, seramik üretiminde de belirgin değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemin seramik tipolojisi şu şekilde özetlenebilir: Orta Tunç Çağı'ndaki boya ile nakışlı çanak çömlekler terk edilmiş. Tek renkli seramikler ortaya çıkmıştır, özellikle pembe-kiremit rengi tonlarında seramikler yaygınla. Van Gölü'nün doğusunda madeni parlaklıkta kırmızı açkılı seramikler üretilmiştir. Bu kırmızı açkılı kaplar, klasik Urartu çanak çömleğinin atası olarak kabul edilir. Çoğu seramik iç-dış kendi renginde astarlıdır. Seramik Biçimleri; Boyunlu ağzı dışa dönük çanaklar, küpler, ritonlar, kâseler ve bardaklar yaygındır. Çeşitli hayvan figürlerine benzeyen formlar üretilmiştir. Seramiklerin kalitesi önceki döneme göre artmış olsa da bezeme olarak ilerleme kaydedilmemiştir. Kazıma tekniği ile yapılan ve her formda farklılık gösteren üçgen motifler gözlemlenmiştir.

Görsel 45. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyun ağız kısmı dışarıya doğru genişletilerek çekilmiş kulplu testi, kahverengi hamurlu hamuru renginde astarlı ve perdahlanmıştı oldukça düzgün bir işçiliği olan seramikte genişçe bir kulp bulunmaktadır ağız üzerinde kulpun karşısına denk gelecek şekilde konumlandırılmış bir oluk bulunmaktadır. Bezeme olarak omuzun hemen üstünde üç tane yatay kabartma hat bulunmakta ortadaki hatta desen bulunmazken diğer iki hatta çapraz çentikler atılmak suretiyle bezeme zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Görsel 46. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu düz ağızlı riton. Yuvarlak bir gövde üzerine şekillendirilmiş çaydanlık benzeri seramikte devetüyü hamur kullanılmış hamuru renginde ve perdahlıdır bir kuş formuna benzetilen bu tören seramiği kulp olarak ve aynı zamanda sıvı dökmek amaçlı iki çıkışa sahiptir bu kulplardan biri kuyruk diğeri ise baş formuna sahiptir kuyruk olduğu düşünülen kısım kırılmıştır baş tarafı aslan formu olup sağlamdır, iki yanında kanat kazıma tekniği ile kanat formu çizilmiştir aslan başını bulunduğu boyun kısmında yuvarlak kalıplar kullanılarak yapılmış birkaç tane oyuk bulunmaktadır bu tür seramikler ölü gömme törenlerinde kullanılmıştır özellikle içine sıvı konulup ölü ile beraber gömülmüşlerdir.

Görsel 47. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu ağız kısmı dışarıya doğru çekik kulplu testi, alacalanmaların arasından görüldüğü kadarıyla devetüyü hamurlu olduğunu söyleyebiliriz ve seramiğin siyah rengi fırınlanmada elde edilmişti ve perdahlıdır, oldukça düzgün bir işçiliği olan seramikte genişçe bir kulp bulunmaktadır. Bezeme olarak omuzun hemen üstünde ve göbekte ikişer tane yatay yiv hat bulunmakta bezemeler bu iki hat arasına konumlandırılmıştır, kazıma tekniği ile oluşturulan kabartmalarda oldukça düzgün bir işçilik bulunmaktadır kubbe, dikdörtgen ve dik çizgilerden oluşan bezemeler bulunmakta kubbe görünümlü geometrik şekillerin arasında çapraz taramalar bulunmakta oldukça nizami görünümlü bu ızgara biçimli taramalarda kalıp kullanılmıştır. Çizgilerin düzeninden dolayı şablon kullanıldığını söyleyebiliriz.

Görsel 48. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Boyunu orta uzunlukta olup ağız kısmı dışı çekik, küçük düz bir tabana sahiptir yuvarlak şişkin karınlı bu çanak, kahverengi hamurlu ve kahverengi astarlıdır yüzeyi perdahlıdır. Bezemeler boyun altında bulunan üç kabartma hatla başlamaktadır, bu harların üzeri çapraz çentiklerle süslenmiş olup bu çentikler birinci ve üçüncü hatta sağa yatık olarak çizilmişken ortadaki hatta sola yatırılmıştır hattın hemen altında başlayan ikinci motif gurubu göbeğin üzerinde bitirilmiştir. Bu motif gurubunda ortada yan yana duran baklava dilimi şeklinde iç içe geçmiş geometrik şekiller bulunmakta bu şekiller kazınarak elde edilmiş, aralarında üst hatta ve alta göbeğe yaslanmış üçgenler bulunmakta bu üçgenler içi taralı haldedir taramalar kazınarak elde edilmiştir.

Görsel 49. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu ağız kısmı hafif dışı çekik, küçük düz bir tabana sahiptir yuvarlak şişkin karınlı çanak, anlaşılacakla beraber açık renkli bir hamur kullanılmıştır yüzeyi perdahlıdır astar yerine fırında uygulanan özel bir teknikle oluşturulan koyu antrasit renk dekoratif bir öge oluşturmaktadır. Bezemeler boyun altında bulunan üç yiv hat arasına konumlandırılmıştır, bu iki bezeme gurubu yan yana duran ve içleri iç içe geçmiş üçgenlerden oluşmaktadır, bu üçgenlerin alt sıra üçgenlerin tepesi yukarıdaki üçgenlerin birleşimine denk getirilerek kompozisyonda bir örüntü oluşturulmuştur.

Görsel 50. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu ağız kısmı hafif dışı çekik, küçük düz bir tabana sahiptir yuvarlak hafif şişkin karınlı çanak, yüzeyi oldukça düzgün perdahlıdır astar yerine fırında uygulanan özel bir teknikle oluşturulan koyu antrasit renk dekoratif bir öge oluşturmaktadır. Bezemeler omuz üstünde bulunan iki yiv hat arasına çizilmiştir kazıma tekniği ile yapılan bezeme seramiğin yapımında gösterilen özen gösterilmemiş ve oldukça basit ve özensizdir yatık üç çizgi gurubundan oluşan bezeme çizgiler sırasıyla sağa ve sola yatırılarak bir örüntü oluşturacak şekilde bitirilmiştir.

Görsel 51. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Boyunu orta uzunlukta olup ağız kısmı dışı çekik çanak, düz bir tabana sahiptir yapısal olarak eğri duran seramik yuvarlak şişkin karınlıdır, kahverengi hamurlu ve kahverengi astarlıdır yüzeyi perdahlıdır. Bezemeler boyun altında bulunan üç yiv hat arasına konumlandırılmıştır, bu iki bezeme gurubu yan yana duran ve içleri taralı üçgenlerden oluşmaktadır, bu üçgenlerin taramaları üçgenin sol kenarına paralel ve gittikçe kısalan taramalardan oluşmaktadır. Ayrıca çanağın göbek hizasında iki tane meme ucu benzeri kabartma bulunmaktadır.

Görsel 52. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Şişkin karınlı ağız içe doğru çekik kâse. Açık kahverengi hamurlu hamuru renginde astarlı ve perdahlıdır. Bezemeler ağzın hemen altında bulunan iki yiv hat arasına çizilmiştir kazıma tekniği kullanılarak yapılan motifler tepesi yukarı doğru bakan üçgenlerden oluşmaktadır üçgenlerin sol kenarına paralel çizilen birer çizgi daha bulunmaktadır. Bu stilize sembol başka seramiklerde de karşımıza çıkmaktadır belli bir toplu, gurubu temsil edebilir yada tek elden çıkmış olabilir veyahut bu kapların ölü gömme törenlerinde ölüyü yemeği ile gömmek için kullanılan seramikler olduğunu için motiflerin dini amaçlı olma olasılığı da vardır, kâsenin ağzının bir kenarında kulp benzeri bir çıkıntı bulunmakta ve bu çıkıntının üzerinde iki adet yuvarlak oyuk bulunmaktadır Urartularda ölü küllerinin saklandığı benzer seramik kaplarında bu tür işaretlerin ölünün cinsiyeti hakkında ipuçları verdiği bilinmektedir yakın döneme olması sebebiyle bu işaretler yakın anlamlara gelebilir.

Görsel 53. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

İki parça tasarlanan bitişik kulplu kâse. Devetüyü hamurlu olup hamuru renginde astarlıdır perdahlıdır, herhangi bir bezeme bulunmayan kâsede ağız kısmı hafif içe çekik ağızların dış tarafına ucu hafif üçgenimsi çıkıntılar mevcuttur bu kâse ölü gömme törenlerinde kullanılmış olup bir mezar kalıntısında bulunmuştur.

Görsel 54. Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağ Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Yuvarlak oldukça şişkin karınlı biri ortada olmak üzere diğerleri onun etrafını saracak şekilde toplamda 7 tane ağız bulunmaktadır ağızlar boyunlu ağız kısımları hafif dışa çekiktir devetüyü hamurlu olup hamuru renginde astarlıdır ve perdahlıdır, bu seramikte ağızların etrafına kalıp ile oluşturulmuş çentikler dışında bezeme ögesi bulunmamaktadır, tören kabı olarak kullanılmıştır.

5. URARTU

Urartu Krallığı (MÖ 850-600/550) başkentinin Tuşpa'ya taşınması ve Kral İşpuini (MÖ 830-810) döneminde yapılan bir dizi reformla birlikte devlet hızla gelişip büyümeye ve giderek kalabalık bir yapıya kavuşmaya başladı. Kalelerde ve saraylarda yaşayan pek çok görevli, komutanlar, ordular ve hizmet birimleri yanında yepyeni ihtiyaçlar kendini gösterdi. Çözüm bekleyen başat sorun, sayıları on binleri aşan devlet personelinin yaşesi ve her birine belirlenmiş günlük tayının dağıtımının sağlanmasıydı. Bu büyük sorunu kurdukları çeşitli devlet atölyeleri ile gidererek sağlamaya çalıştılar. Bu çözümlerden biri de çömlekçilik alanında olmuştur. Önceden bölgede çeşitli aşiretlerce üretilen seramiklerin yerine, yeni teknik ve biçimler geliştirerek seri üretime giriştiler. Hızlı dönen çömlekçi çarkında üretilen kaplar çeşitli ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanmıştır. Örneğin sıvı içecek dağıtımı için yonca ağızlı testiler, kuru gıdalar için belirli çanak, kâse ve tabak formları, servis için kullanılan ayaklı vazo ve kadehler, mutfak hizmetleri için kaba pişirme kapları, büyük boy depolama küpleri ve hatta pişmiş toprak yağ kandilleri yeni belirlenen kap biçimleri arasındadır. Bunun yanı sıra Urartu döneminde ölü yakma geleneği ve yakılan ölünün küllerinin muhafaza edildiği küplerde yaygındır, bu bilgi kesin olmamakla beraber küpün boynunun altında 2 ya da 3 küçük delik mevcut 2 delikli çanaklar erkek, 3 delik olan çanakların ise kadın külü barındırdığı düşünülmektedir. Günlük kullanım dışında yalnızca törenlerde kullanılmak üzere üretilen özel kaplar da vardır. Boğa başı eklentili tunç kazanları taklit eden büyük kazanlar, hayvan, çizme ve ayakkabı biçimli ritonlar, sayıca az da olsa Urartulu çömlekçilerin yaratıları arasındadır. En sevilen ve hatta resmi bir karakter kazanmış olan seramikler, renkleri kırmızıdan vişne rengine kadar çeşitlilik gösteren parlak cilalı türlerdir. Elit yönetici sınıflara hitap eden bu tek renkli parlak kaplar daha çok bakır ve tunç gibi madeni kapların taklitleridir. Bürokratik ihtiyaçları karşılamak üzere üretilmiş görünen Urartulara özgü parlak kırmızı cilalı seramikler halk tarafından fazla benimsenmemiş; krallığın yıkılışından kısa bir süre sonra da bir daha hiç kullanılmamak üzere unutulmuştur.

Urartu çanak çömleklerinin ürün gruplarına göre ayrımında önce yüzey işlemi (astar rengi, açkı), daha sonra da kil kalitesi (hamur katkısı ve fırınlanma) açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Astar rengi, perdah/açkı uygulaması gibi yüzey işlemlerine göre

yapılan ana grupların altında, kil kalitesi ve fırınlanma teknikleri gibi özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Öte yandan hamur katkısı veya fırınlanmasıyla dikkati çeken çanak çömleklerde ise yüzey işlemi ikinci sırada tutularak, başlıca kil özelliğine göre ayırım yapılmıştır. Bunlardan yola çıkarak monokrom¹² çanak çömlek geleneğinin hâkim olduğu Urartu'da başlıca 5 ürün grubu tespit edilmiştir. (Erdem ve Konyar, 2011:269)

5.1 Kullanılan Malzemelere Göre Urartu Seramiklerin Sınıflandırılması

5.1.1 Kırmızı Hamurlu Seramikler

Kırmızı Perdahlı Seramikler Urartu Krallığını temsil eden çanak çömlek geleneğinin en yaygın örneklerindedir.

Daha önceki çalışmalarda “Toprakkale Ware”, “Saray Malı”, “Bianili keramiği” olarak da tanımlanan bu türün, krallık tarafından benimsenen yeni bir çanak çömlek geleneği olarak ortaya çıktığı ve yönetici sınıfı içine alan elit kesime hitap ettiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla sitadelerde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kırmızı perdahlı çanak çömleklerin sayısal oranının, kale çevresinde ve/veya periferideki yerleşimlerde tespit edilen kırmızı perdahlı çanak çömleklerden çok daha fazla olması şaşırtıcı değildir. Örneğin Ayanis Kalesi'nde ve Dış Kenti'ndeki kazılardan elde edilen kırmızı perdahlı çanak çömleklerin sayısal oranı göz önüne alındığında, kaleden ele geçenler %7 iken, Dış Kent'ten ele geçenlerin %4 civarında olduğu anlaşılmaktadır. (Erdem ve Konyar, 2011:268)

Kırmızı perdahlı çanak çömlekler, genellikle kahverengi, kırmızı, gri ve siyah tonlarına sahiptir ince bir kil yapısı hakimdir çoğunlukla ince kum katkılı veya katkısız örnekler ön plana çıkmıştı. Bazı çanak örneklerde kullanılan orta kaliteli kilde iri kum katkısı gözlemlenmiş, ancak bu tür seramikler çok yaygın değildir. Bu dönemde üretilen seramiklerin üretim teknolojisi dikkat alındığında öne çıkan en belirgin özelliği, bölgedeki diğer dönemlere göre daha kaliteli bir perdahlama yöntemi kullanılmasıdır. Ayrıca bir diğer özelliği de kalın astar uygulamasıdır. Çanak çömleklerin üzerindeki bu perdahlama işlemi cilalanmış izlenimi yaratmaktadır, bu işlem kalitesi seramiğin kullanım alanına veya boyutuna göre değişkenlik göstermektedir.

---

¹² Monokrom: Tek renkli.

Özellikle Ayanis Kalesi'nden ve dış kentten elde edilen kırmızı perdahlı çanak çömlekler, perdah kalitesi açısından değerlendirildiğinde, bunların iyi ve orta olmak üzere iki ayrı kalitede yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca birkaç parçadan oluşan ve hiç açığı uygulaması olmayan bazı örnekler de söz konusudur. Kırmızı perdahlı seramiklerin özellikle yonca ağızlı testiler ve kadehler ile çanak/kâse veya tabak gibi açık ağızlı kaplarda yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayanis Kalesi'ndeki çalışmalarda gerekince, gerekse orta kil kalitesine sahip kırmızı perdahlı çanak çömleğin göz ardı edilemeyecek sayıda olduğu gözlenmiştir. Bastam'da da çok ince veya ince kil yapısına sahip olan kırmızı perdahlı seramiklerin varlığından bahsedilmektedir. Kırmızı perdahlı Urartu çanak çömleklerinin tipolojik ve yüzey işlemleri açısından oldukça standart yaklaşımlarla endüstriyel bir üretimin ürünü oldukları açıktır. Bu tür çanak çömlekler olasılıkla merkezî, büyük atölyelerde üretilmiştir. Diğer malzeme gruplarıyla karşılaştırıldıklarında, boyutları, yüzey işlemleri, fırınlama teknikleri ve tipolojik özellikleri açısından belirli kurallara bağlı olarak üretildikleri anlaşılmaktadır. Kırmızı perdahlı çanak çömleğin ortaya çıkışı ve gelişimi bugün kabul gören genel bir kronolojiye oturtulmuştur. Birçok merkezde MÖ 8. yüzyıl öncesi tabakalarda bulunmayışından yola çıkarak, bu malzeme grubunun MÖ 8. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanıldığı ve geliştiği gözlenmektedir (Erdem ve Konyar, 2011:268)

5.1.2 Pembe-Kiremit Hamurlu Seramikler

Pembe-kiremit hamurlu seramikler Urartu kalelerinde yaygın olarak rastlanan buluntulardandır, pembe ve kiremit renk aralığındaki birçok tonda hamur rengine sahiptirler, astarlı olarak üretilen seramikler hamurunun rengindedir. Değişik ebatlarda ve çeşitli formlarda ele geçen küpler, kaseler ve çanaklar yaygındır. Bu seramikler genellikle çarkla şekillendirilmiş olup yüzeyleri hafif veya orta derecede açıktır. Pembe-kiremit hamurlu seramiklerin bileşiminde içinde küçük taşlarda olan kum ve nadiren kireç katkısı bulunmaktadır, iyi derecede fırınlanmışlardır. Ayanis Kalesi'nde ele geçen çanak çömleklerin %4'ünü pembe kiremit hamurlu seramikler oluşturmaktadır.

5.1.3 Devetüyü-Krem Astarlı Seramikler

Devetüyü rengi hamur ve pembemsi kahve veya açık kahve tonlarına sahip olan çömlekler, genellikle devetüyü veya krem renkli astarla kaplanmıştır. Bu çanak, çömleklerin orta kil özellikli olmasının yanında öne çıkan en belirgin özellikleri kum

içermeleridir. Özellikle çömleklerin cidar kesitlerindeki kum katkısı net bir şekilde görülebilir. Orta kil kalitesine sahip olan çömleklerin bazılarının da ise küçük taş katkıdır. Bu çömlekler genellikle perdahsız veya hafif perdeli; nadiren iyi derecede perdelanmış olanları da görülebilir. Bu çömleklerde genellikle boyunlu ve dışa dönük ağız kenarlı çömlekler ile çanak/kâse formu tercih edilir. “Yoncatepe’de de bulunduğu anlaşılmaktadır” (Ayyıldız 2006: 24).

5.1.4 Kahve Astarlı Seramikler

“Urartu kalelerinde ortaya çıkarılan en yaygın ürün grubu kahve seramiklerdir. Örneğin Ayanis Kalesi’nden ele geçen çanak çömleğin %75’ini kahve seramiklerin temsil etmektedir. Kahverenginin tüm tonlarından griye ve siyaha kadar değişen hamur rengine sahip olan kahve seramiklerin birçoğu yine kahverengi tonlarında astarlıdır”. (Erdem ve Konyar, 2011:282) az miktarda astarsız seramiklere rastlamak mümkündür. Kahve seramikleri kil kalitesine göre iki gruba ayırabiliriz; ilk olarak bünyesinde küçük taşçık ve kum katkısı bulunduran ince buluntular, kâse tabak ve yonca ağızlı testi gibi formlarda yaygın olarak kullanılmaktadır ve iyi derecede perdelanmışlardır. Diğer grup ise bünyesinde kum ve iri taşçık barındıran orta kalite seramiklerdir, bu lalların hamurunda kısmen saman katkısı vardır. Büyük boy depolama küpleri ve çanak çömlek formunda karşımıza çıkan bu seramikler, kısmen orta kalitede perdelanmış kaplara rastlansa da genellikle kötü kalitede perdelanmışlardır. Bastam’da bu türde kahverengi ve “orta derecede kaba” kilden yapılmış kahve seramiklerin varlığından söz edilmektedir (Erdem ve Konyar, 2011:276). Kuzeybatı İran’daki merkezlerde tespit edilen Urartu çanak çömleği içinde de kahve seramiklerin yer aldığı anlaşılmaktadır (Erdem ve Konyar, 2011:276). “Bu gruba dahil olan kapların bir diğer belirgin özelliği ise yüzeylerinin kimi zaman gri-siyah tonlarında alacalı olmalarıdır. Ayanis ve Bastam’dan ele geçen bu tip kapların bir kısmının yüzeyi gri-siyah tonlarında alacalıdır” (Erdem ve Konyar, 2011:276).

Kaba Seramiklerin Urartu kalelerinde, mutfak kapları olarak da tanımlanabilecek olan ve kaba seramikler grubuna dahil edilen kaplar da bulunmaktadır. Çoğunlukla el yapımı olan bu kaplar, kum, iri taşçık, saman ve kimi zaman mika katkıdır ve genellikle yetersiz ısıda pişirilmiştir. Kahverenginin tüm tonlarında karşımıza çıkan bu seramiklerin yüzeyi genellikle ıslaktır ve alacalı bir görüntü arz eder. Çanak ve küçük boy geniş ağızlı

çömlek formu dışında lenger gibi formlarda da yaygın olarak karşımıza çıkan bu seramikler, Ayanis Kalesi'ndeki çanak çömleklerin %3'ünü temsil etmektedir. (Erdem ve Konyar, 2011:276).

5.2 Urartu Seramikleri Tipolojisi:

Urartu Krallığı (MÖ 850-600/550) döneminde seramik üretimi, devletin gelişen ihtiyaçlarına yanıt vermek üzere çeşitli teknikler ve formlar geliştirerek ileri bir düzeye ulaşmıştır. Bu dönemin seramik tipolojisi aşağıdaki gibi özetlenebilir:

5.2.1 Seramik Türleri ve Özellikleri:

Kırmızı Hamurlu Seramikler: Krallık tarafından benimsenen ve elit sınıfa hitap eden yaygın bir çanak çömlek geleneğidir. Kahverengi, kırmızı, gri ve siyah tonlarına sahiptir. İnce kum katkılı veya katkısız örnekler öne çıkar. Özellikle yonca ağızlı testiler, kadehler, çanak/kâse ve tabaklar gibi formlarda yaygındır.

Pembe-Kiremit Hamurlu Seramikler: Pembe ve kiremit renk tonlarında hamur rengine sahiptirler. Çarkla şekillendirilmiş olup yüzeyleri hafif veya orta derecede açıktır. İçlerinde küçük taşlar bulunan kum ve nadiren kireç katkısı vardır. Küpler, kaseler ve çanaklar yaygındır.

Devetüyü-Krem Astarlı Seramikler: Devetüyü veya krem renkli astarla kaplanmıştır. Orta kil özellikli, kum içeren çömleklerdir. Boyunlu ve dışa dönük ağız kenarlı çömlekler ile çanak/kâse formu yaygındır.

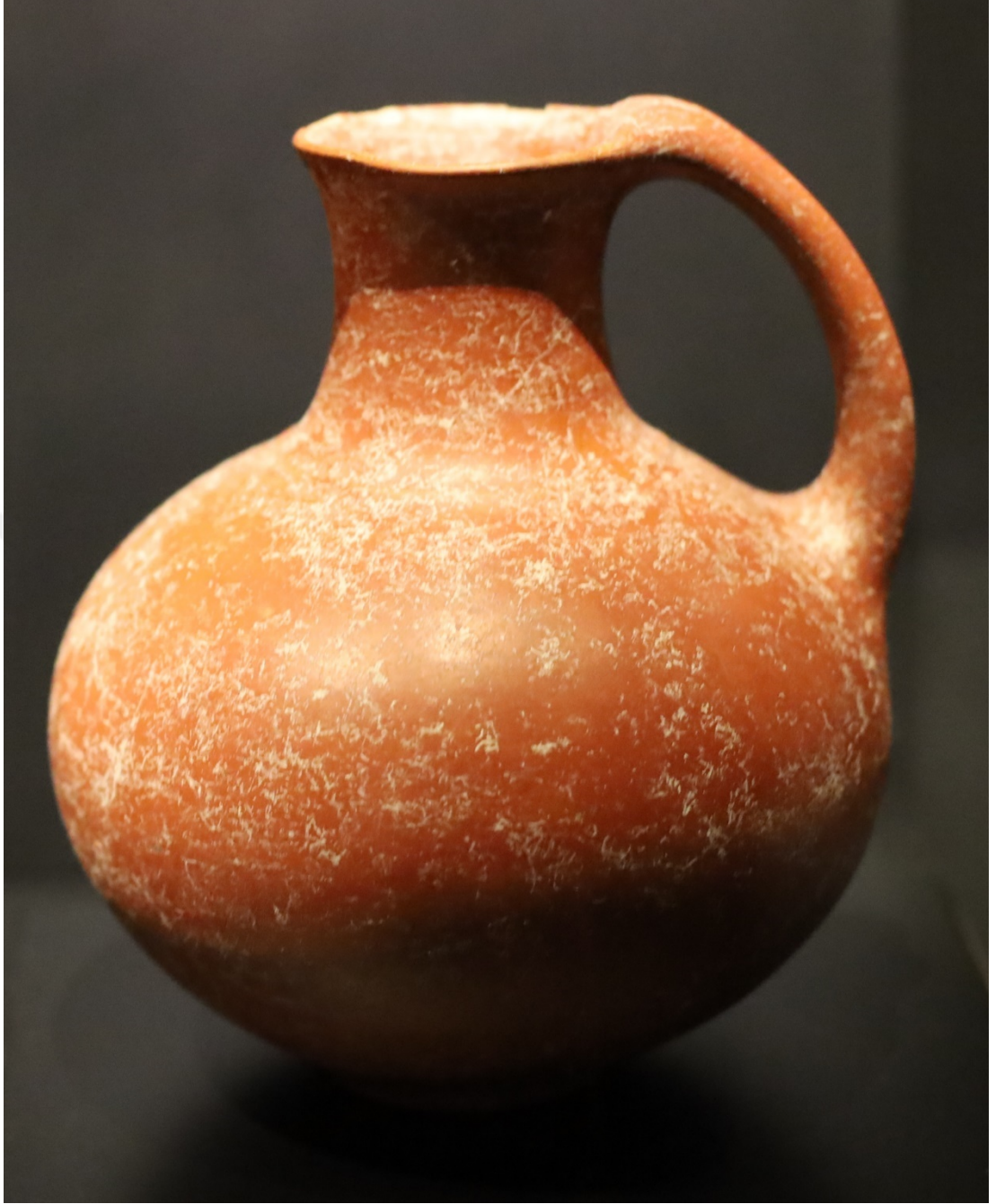
Kahve Astarlı Seramiklerin: Kahverenginin tüm tonlarından griye ve siyaha kadar değişen hamur rengine sahiptir. İnce ve orta kaliteli kilde, kum ve taşçık katkılıdır. Çoğunlukla mutfak kapları olarak kullanılmıştır. Büyük boy depolama küpleri, çanak ve çömlek formlarında yaygındır.

Kaba Seramikler; El yapımı olup kum, iri taşçık, saman ve mika katkılıdır. Genellikle yetersiz ısıda pişirilmiştir. Yüzeyi islidir ve alacalı bir görüntüye sahiptir. Çanak ve küçük boy geniş ağızlı çömlek formlarında yaygındır.

Özel Seramik Türleri ve Kullanım Amaçları Yonca ağızlı testiler: Sıvı içecek dağıtımı için kullanılmıştır. Çanak, kâse ve tabaklar; Kuru gıdalar için tasarlanmıştır.

Ayaklı vazo ve kadehler; Servis için kullanılmıştır. Kaba pişirme kapları; Mutfak hizmetleri için kullanılmıştır. Büyük boy depolama küpleri; Depolama amaçlıdır. Pişmiş toprak yağ kandilleri; Aydınlatma amacıyla kullanılmıştır. Ölü yakma küpleri: Ölü yakma geleneğinde kullanılmış, küllerin muhafaza edildiği kaplar olarak önemli bir yere sahiptir.

Özel Kaplar ve Tören Seramikleri Boğa başı eklentili tunç kazanlar, Törenlerde kullanılmıştır. Hayvan, çizme ve ayakkabı biçimli ritonlar, Sayıca az da olsa törenlerde kullanılan özel kaplardır. Parlak cilalı seramikler: Kırmızıdan kiremit rengine kadar çeşitlilik gösteren ve elit sınıfa hitap eden kaplardır. Değerlendirme Kriterleri Yüzey İşlemi: Astar rengi, perdah uygulaması gibi yüzey işlemlerine göre gruplandırma yapılmıştır. Kil Kalitesi: Hamur katkısı ve fırınlanma teknikleri değerlendirilmiştir. Tipolojik Standartlar; Boyutlar, yüzey işlemleri, fırınlama teknikleri ve tipolojik özellikler açısından belirli kurallara bağlı olarak üretilmişlerdir.

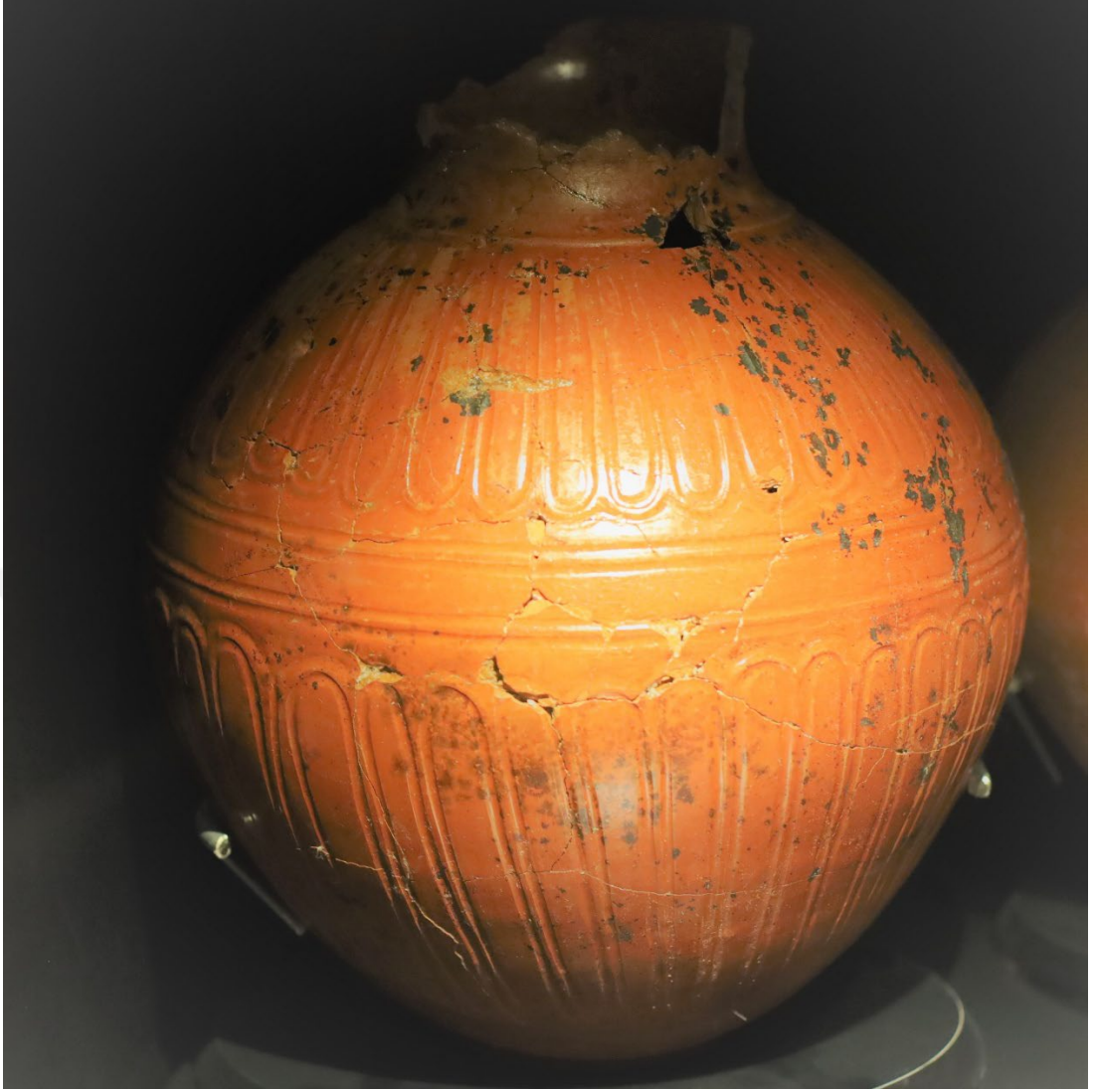
Görsel 55. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu ağız hafif dışa çekik testi, oldukça şişkin karınlı ve yuvarlaktır, ağız ile bitişik oldukça büyük bir kulp bulunmaktadır, pembe kiremit hamurlu olup hamuru renginde astarlıdır, bezeme bulunmayan bu seramik karakteristik Urartu seramiği örneklerindedir, oldukça düzgün bir işçiliğe sahip olup perdahlıdır.

Görsel 56. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu ağzı oldukça dışa çekik yonca ağzılı testi, oldukça şişkin karınlı ve yuvarlak tasarlanan bu testide ağzının iki yanında başlayan karşılıklı ve oldukça büyük iki kulp bulunmaktadır, devetüyü hamurlu olup kahverengi astarlıdır, çömlekçi çarkında yapılan seramik iyi bir işçiliğe sahip olup perdahlıdır, bezeme bulunmayan bu seramik karakteristik Urartu seramiği örneklerindedir, saray seramiği olarak ta bilinen bu seramik mutfak eşyası veya tören sunum kabı olarak kullanılmıştır.

Görsel 57. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Uzun boyunlu ağzı kırık testi, oldukça şişkin karınlı ve yuvarlak tasarlanan bu testide, devetüyü hamurlu olup kahverengi astarlıdır, çömlekçi çarkında yapılan seramik iyi bir işçiliğe sahip olup perdahlıdır, bezemeler boynun hemen altında başlayıp tabana kadar uzanmaktadır göbek ortasına paralel olarak işlenen iki hattın iki yanına konumlandırılmıştır, kazıma tekniği veya bir aparat kullanılarak elde edilen çizgiler oldukça nizamidir, hatların iki yanındaki motif uzun papatya yaprağına benzemekte olup başları seramiğin göbek kısmına kadar uzanmaktadır. Bu seramik yakılan ölülerin küllerini saklamak için kullanılmıştır.

Görsel 58. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Oldukça uzun boyunlu ağzı hafif dışa çekik testi, şişkin karınlı ve yuvarlak tasarlanan bu testinin gövdesi nispeten küçüktür, ağzının iki yanında başlayan karşılıklı ve oldukça büyük iki kulp bulunmaktadır, devetüyü hamurlu olup kırmızı astarlıdır, çömlekçi çarkında yapılan seramik iyi bir işçiliğe sahip olup perdahlıdır, bezeme bulunmayan bu seramik karakteristik Urartu seramiği örneklerindedir, saray seramiği olarak ta bilinen bu seramik mutfak eşyası olarak kullanılmıştır.

Görsel 59. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Oldukça kısa boyunlu şişkin karınlı ağzı çok hafif dışa çekik çanak. Devetüyü hamurlu olup açık kahverengi astarlı olup perdahlıdır, bezeme olarak omuzun hemen üstünde bulunan iki yiv arasında bir kabartma çizgi bulunmaktadır.

Görsel 60. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Kısa boyunlu oldukça şişkin karınlı, ağzı hafif dışa çekik büyük tören kabı. Bu kaplar Urartu ölü gömme geleneği için kullanılan ve ölülerin küllerini saklamak için yapılmış kaplardır, deve tüyü hamurlu olup hamuru renginde astarlı ve perdahlıdır oldukça düzgün bir işçilikle elde edilen seramiklerde bezeme bulunmaktadır Bu seramiklerde ölü'nün cinsiyetini belirten bir takım işaretler bulunmaktadır seramiğin omuzu üstünde bulunan deliklerin sayısı ölü'nün cinsiyeti ile eşleşmektedir iki delik bulunan seramikler erkek, üç delik bulunan seramikler ise kadın ölülerin küllerini taşımaktadır.

Görsel 61. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Derin olmayan ve yemek servisinde kullanılan mutfak kabı. Bu kap iki bölmeli olarak tasarlanmış olup sunum amaçlı kullanılmaktadır, bölmeler arasında bulunan duvarın yüzeyindeki delikler yemeklerin sıvılarının birbirine karışması için kullanılmış olabilir, deve tüyü hamurlu olup Astar kullanılmamıştır ve perdahlıdır yüzeyindeki alacalanmalar pişirme esnasında oluşmuştur genelde Kaba seramik olarak bilinen bu ürünler mutfak eşyası olarak kullanılmıştır, motif bulunmamaktadır.

Görsel 62. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Derin olmayan ve yemek servisinde kullanılan mutfak kabı. Bu kap oval olarak tasarlanmış olup sunum amaçlı kullanılmaktadır, deve tüyü hamurlu olup hamuru renginde astarlı ve perdahlıdır yüzeyindeki Kaba seramik olarak bilinen bu ürünler mutfak eşyası olarak kullanılmıştır, motif bulunmamaktadır.

Görsel 63. Urartu Dönemi Van müzesi, Fotoğraf: Saim KARTAL

Boynu orta uzunlukta ve ince olup yuvarlak ve tabansız tasarlanmış bu seramik eşya, iki yanında küçük kulplar bulunmaktadır. Mataraya benzeyen bu parça, deve tüyü hamurlu hamuru renginde astarlıdır ve yüzeyi perdahlanmıştır. Ağız kısmı hafifçe dışarı doğru kıvrılmış olup üzerinde herhangi bir motif bulunmamaktadır.

6. SONUÇ

Bu tez çalışması, Van Gölü Havzası'ndaki tarih öncesi dönemlerden Urartu dönemine kadar olan seramiklerin boya bezeme ve tipolojik bir sınıflandırmasını sunmaktadır. Kalkolitik Çağ (M.Ö. 6. binyıl): Bu döneme ait buluntular, özellikle Tilkitepe Höyüğü'nden elde edilen çanak çömlekler, Halaf Kültürü ile ilişkilendirilir. Bu seramikler genellikle geometrik bezemelerle süslenmiş olup, ince cidarlı ve krem veya beyaz astarlıdır. Erken Tunç Çağında ise (M.Ö. 4.-2. binyıllar) Transkafkasya kökenli Kura-Aras Kültürü'nün etkisiyle şekillenmiştir, Dilkaya ve Karagündüz höyüklerinde Karaz Kültürü'ne ait seramikler bulunmuştur. Bu seramikler genellikle el yapımı, koyu renkli ve parlak perdahlıdır. Bazı örneklerde kırmızı-siyah astarlar ve kazıma bezemeler görülür. Orta Tunç Çağına gelindiğinde. (M.Ö. 2. binyıl) Bu dönemde yerleşimler daha çok yaylalara ve dağlık alanlara kaymıştır. Aras Boyalıları Kültürü'nün etkisiyle, özellikle Van-Urmiye Boyalıları olarak adlandırılan çanak çömlekler yaygınlaşmıştır. Bu seramikler genellikle çark yapımı, kahverengi-kiremit renkli ve polikrom veya monokrom boya bezemeli olup, geometrik ve natüralist motiflerle süslenmiştir. Son Tunç/Erken Demir Çağı (M.Ö. 2. binyılın ortaları-M.Ö. 1300): Bu dönemde sosyal ve siyasal yapıda değişimler yaşanmış, kaleler inşa edilmiş ve yerleşik yaşam yaygınlaşmıştır. Mezar gelenekleri değişmiş, oda mezarlar ortaya çıkmıştır. Seramiklerde ise Orta Tunç Çağı'nın boyalı tarzı yerini pembemsi-kiremit renkli tek renkli seramiklere bırakmıştır. Van Gölü'nün doğusunda ise kırmızı açıklı seramikler üretilmeye başlanmıştır ki bu, Demir teknolojisinin gelişimi de bu dönemin önemli bir özelliğidir. Urartu Dönemi (M.Ö. 850-600/550): Urartu Krallığı'nın yükselişiyle birlikte seramik üretiminde de büyük değişimler yaşanmıştır. Seri üretim başlamış, yeni formlar ve teknikler geliştirilmiştir. Kırmızı perdahlı seramikler, Urartu'nun en karakteristik seramik türü olarak öne çıkmıştır. Ayrıca pembe-kiremit hamurlu, devetüyü-krem astarlı, kahve astarlı ve kaba seramikler gibi farklı seramik grupları da üretilmiştir.

Bu çalışma, Van Gölü Havzası'ndaki seramik buluntuları, bölgenin tarih öncesi dönemlerdeki kültürel etkileşimlerini ve boya bezeme ve yapım tekniklerinde gerçekleşen değişimleri gözler önüne sermektedir. Ayrıca, farklı dönemlere ait seramiklerin tipolojik özelliklerini ve kullanılan boya ve bezemeler açısından kronolojik sıralamasını sunarak, bölgenin arkeolojik geçmişine ışık tutmaktadır.

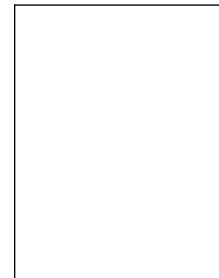
Sonuç olarak, bölgenin farklı dönemlerinde farklı kültürel etkileşimlere açık olduğunu ve bu etkileşimlerin seramik üretiminde de kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül Çalışkan, H. (2017). Van Gölü Havzası Prehistoryasında Çanak çömlek üretimi: değişim ya da gelişim (*Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu 'Yazmalardaki El İzleri'* 20-21 Nisan 2017, (1-13), Akçaabat-Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
- Ayyıldız, N. (2006) *Van-Yoncatepe Sarayı Çanak Çömlek Parçalarının Değerlendirilmesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, A. Ü. (2018). Erken Demir Çağ Mezarları Işığında Van Gölü Havzası'nda Statü ve Varsılık Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* (1), 29-35.
- Erdem. Ü.A, Konyar E. (2011). Mal Grupları. Kemalettin Köroğlu, Erdem Konyar (Ed.), *"Urartu Çanak Çömleği Doğu'da Değişim"* içinde (269-276). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kılıç, S. (2006). Van Gölü Havzası Prehistoryası ve Tilkitepe'nin Bugünkü Durumu. *Arkeoloji ve Sanat*, (122), 1-10.
- Koşay, H. Z., & Turfan, K. (1959). Erzurum-Karaz Kazısı Raporu. *Belleten*, 23(91), 349-414. doi: 10.37879/belleten.1264242
- Özfirat, A. (2001). *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özfirat, A., Marro, C. (2007). 2004 Yılı Van Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması. *Türk Arkeoloji Dergisi*, (7), 1-20.
- Sevin, V., Özfirat, A., Kavaklı, E. (2000). Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları, 1997 Yılı Çalışmaları, *Belleten* 63(238),847-868. dio: 10.37879/belleten.1999.847
- Vançin, P. (2001). *Van Karagündüz Höyüğü Erken Transkafkasya Dönemi Çanak Çömleği*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Onsekizmart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: KARTAL Saim

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

ORCID: 0009-0006-2928-5208

Eğitim Bilgileri

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Sanat Anasanat Dalı	10.06.2024
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Öğretmenliği	20.07.2000

İş Deneyimi

Eğitmenlik,

Yabancı Dil

Yayınla

VAN YÜZÜNCÜ YIL
ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Saim KARTAL
Öğrenci No	21920023003
Anasanat Dalı	Resim Anasanat Dalı
Programı	Resim Anasanat Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
Statüsü	Yüksek Lisans
Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Van Gölü Havzası Seramiklerinde Kullanılan Motifler ve Boyalar

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	83
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	%4
Tarih	26/05/2024

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

	Danışman	Öğrenci
Adı Soyadı	Doç. Dr. Nurtaç ÇAKAR	Saim KARTAL
İmza		
		3Tarih 10.06.2024